

ספר מִשְׁכֵּלִי

עֵם:

תרגום חדש המדגי
את המשמעות המע
של כל פסוק.

תרגום הפסוק לעברית,
על-פי פירושי מצודת-דוד
ומצודת-ציון.

הקבלות לפסוקים אחרים
העוזרים לחשוף את
הסיפור מאחרי הפסוק.

ניתוח מבנה הפרק והפסוק,
ניתוח משמעות של ביטויים,
והשוואה בין פרשנים.

מאת: אראל בן דב סגל הלוי

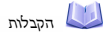
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.he>

שימוש במאמרים מותר תחת רשיון ייחוס שיתוף
זהה של:

פרק יב

אבותינו, אברהם יצחק ויעקב, בעיקר מרעיית צאן ובקר, אדמה.

אולם ישמעאל ועשו בחרו לע ולכן נדחו מהמשפחה.

בהתאם לכך, ניתן לפרש את כמשל על בחירת יעקב ודד לפירוט ראו בספרה של ס. שריי שלמה על אישי התורה".

מעבר למשמעות הפשוטה של כל פסוק בפני עצמו, ניתן לראות רעיון כללי המקשר בין כמעט כל הפסוקים בפרק, והוא הניגוד בין **החקלאי לבין הצייד**: החקלאי הוא טוב, צדיק וחרוץ, והצייד הוא רמאי, אכזר ובעל מזימות. הרמזים הבולטים ביותר לרעיון זה נמצאים בפסוקים 10-12, 26-28; אולם ניתן לקשר לרעיון את רוב הפסוקים החל מפסוק 2:

2. איש טוב מפיק רצון מה' - רמז לחקלאי, המפיק (מוציא) את לחמו מהאדמה ברצון ה'; איש מזימות - רמז לצייד, המתפרנס מתחבולות של הרג.

3. שורש צדיקים בל ימוט - רמז לחקלאי, המחובר לקרקע בשורש חזק; לא יכון אדם ברשע - רמז לצייד, שאינו מחובר לקרקע, ואין לו בסיס.

4. עבודת האדמה משתפת את שני בני הזוג, ולכן אשת חיל - אשה חרוצה ומוכשרת - חשובה מאד לבעלה.

5. הצדיקים פועלים רק לפי החוק והמשפט, אולם הרשעים - הציידים - הם בהכרח בעלי תחבולות של מרמה.

6-7. הרשעים עוסקים במארבים ושפיכות דמים, ויש להפוך ולהשמיד אותם באופן מיידי;

8. התהילה מגיעה רק לאדם המצליח בשכל, חכמה וכישרון (כמו עובד האדמה), ולא לזה הפועל בתחבולות מעוותות (כמו הצייד).

9. החקלאי הוא עבד של עצמו, עובד קשה, אינו מתנשא ואינו מקפיד על כבודו; אולם הצייד רודף כבוד ותהילה, וסופו שאינו מוצא, ונשאר חסר-ל.

10. בעבודת האדמה ישנה חשיבות רבה לבהמות-משק, ולכן החקלאי הצדיק מודע לצרכיהן של הבהמות שלו ומטפל בהן באהבה; אולם הצייד ו אכזרי, הוא פוצע בהמות, והדבר הרחמן ביותר שהוא יכול לעשות הוא להמית אותן כדי לקצר את סבלן.

11. שכרו של החקלאי - עובד אדמתו - ישבע לחם; עונשו של הצייד - העסוק במרדפים ריקים - שיישאר גם חסר לב ושכל.

12. חמד רשע להשתתף במצוד (מסע ציד) עם אנשים רעים, אולם החקלאי הצדיק מושרש בקרקע, והחיבור לקרקע הוא שנותן לו את פרנסתו.

13-14. ציד הוא גם משל למרמה בדיבור - אפשר גם לצוד בשפתיים: כמו שהציידים שמים מוקש כדי ללכוד בהמה, כך אדם פושע יכול לשים בדברי-שפתיו ומצד שני, כמו שהחקלאים נוטעים עצים ואוכלים את פירותיהם, כך איש טוב יכול לנטוע מעשים טובים בעזרת דברי-פי מפירותיהם.

18. כמו שהצייד דוקר בחרבו, כך יש אדם הדוקר בדברי פיו; אולם ישנם חכמים היודעים לרפא את הדקירות.

20. בליבם של הציידים, החורשים וזוממים רע, יש תמיד תחבולות של מרמה, ללכוד את קרבנותיהם; אולם בליבם של החקלאים, החיים ו הסביבה וחושבים על עצות ורעיונות איך לשפר את איכותה, יש תמיד שמחה.

21. החקלאי הצדיק אף פעם לא יפגע במישהו בטעות, אולם הצייד הרשע עלול תמיד לפגוע באנשים גם אם לא התכוון.

24. שכרם של החקלאים החרוצים - הם יזכו למשול ולהגיע לעמדות ניהול; עונשו של הצייד הרמאי - הוא ייתפס ויהיה למס-עובד.

26. החקלאים הצדיקים אינם נמצאים בתחרות - כל אחד מהם עובד את אדמתו ומפרנס את עצמו - ולכן הם עוזרים זה לזה - כל חקלאי עוזר ו רעהו; אולם הציידים הרשעים בתחרות תמידית, שהרי כל אחד רוצה ללכוד את הבהמה המשובחת ביותר, ולכן הם מתעים זה את זה בדרך.

27. הצייד הרמאי אינו זוכה לחרוך (לצללות) את הציד שלו, כי הוא נמצא תמיד במנוסה ובמחבוא, ונאלץ לאכול נא; אולם החקלאי החרוץ מחוב וצובר הון.

28. סיכום: בדרך החקלאות - הצדקה - זוכים לחיים, וניצלים מגורלו של הצייד - המוות.

יב1 אהב מוסר - אהב דעת, וישנא תוכחת - פער.

מי שאוהב מוסר (ביקורת כואבת) הוא אוהב גם ד מהביקורת ילמד ידיעות חדשות; אולם מי ששונא (ביקורת הגיונית) לא ילמד דברים חדשים, וישאר (חסר-דעת כמו בהמה).

פסוקים רבים בספר משלי מלמדים שיש לקבל ביקורת בשנ משלי ט8: "אל תוכח לץ - פן ישנאך, הוכח לחכם - וינא ששונא את האנשים המותחים עליו ביקורת הוא לץ, המוז של החכמה; מי שאוהב את האנשים המותחים עליו בי חכם (פירוט).

משלי ט9: "תן לחכם - וינאך, הודע לצדיק - וינא כשמותחים ביקורת על אדם חכם, הוא מקשיב ונעשה כשמועדיים לצדיק שעשה טעות, הוא מתייחס ברצינ לתשומת ליבו.

משלי ט10: "תחלת חכמה - יראת ה', ודעת קדשים - בי מתחיל להיחשב לחכם, רק כאשר יש בו יראת ה', כאשר לנוכחות של ה' וחושש לעבור על דבריו; אדם כזה יש לשמוע דברי ביקורת, שיצילו אותו מעבירות.

משלי ט11: "כי בי ירבו ימיו, ויוסיפו לך שנות חיים"; כי בזכו החכמה או בזכות יראת ה' יהיו לך ימים רבים יותר חיובית ומשמעותית; תוכל לנצל טוב יותר את שנותיך ו אותם לבטלה.

משלי ט12: "אם חכמת - חכמת לך, ולצת - לך, כדך תשא" - כע כמו חכם, הרווח כולו שלך; וכשאתה נוהג כמו לץ - הז שלך. אין מקום לחשבונות מסוג "אם הוא לא הקשיב לי - הקשיב לו"; כשאתה מקשיב לביקורת, אתה לא עושה אחד אחר - רק לעצמך!

גם בפרק ג נאמר על החכמה, משלי ט15א: "יקרה היא מן הפצף לא ישו בך"; בכל ביקורת ישנם דברי חכמה, ויש ל בשמחה כמו שקית מלאה בפנינים.

ביקורת עשויה גם להציל חיים, כמו שנאמר במשלי ט13: "הן אל תרף! נצרה, כי היא חיה"; "החיים שלך וההצלחה ש במוסר שנותנים לך. הרי האדם הוא יצור משוחד, משוחד מי יכול להסתכל מבחוץ על עצמו ולתת ביקורת אמיתית על אסון, כי הוא יכול לעשות טעויות נוראות ולא להבחין כל אדם ומעיר לך הערה, הרי שזה בגלל שהוא רואה אותך מבר בטעות שאתה עושה, תגיד לו תודה! הוא גורם לך לכוון לדרך הנכונה" (הרב רונן חזיה, חמש דקות תורה ביום, כ"ב סיון ה'תשס"ט)

וראו גם משלי ט18א: "ריש וקלון פורע מוסר, ושומר תוכחת ין ראו פסוקים נוספים על אהבת חכמה.

האוהב את המוסר הוא אוהב דעת, כי בשמעו את המוסר יקנה דעת מה שלא שמע מאז; אבל השונא תוכחת הוא בער ושוטה ונמשל כבהמות, כי ישאר באולתו.

בער = אדם המתנהג כבהמה, כמו בראשית ט7: "טענו את בעיניכם", וכן תהלים ט11-13: "יחד פסיל ובער יאבדו, ועזבו לאחרים חילם... נמשל כבהמות נדמו" (ראו מצודת ציון).

ע"פ המפרשים, מוסר ותוכחה הם מילים נרדפות לביקורת. הביקורת נקראת מוסר כי היא גורמת לנו ייסורים נפשיים*. היא מעצבנת ומשפילה, הרי אותו אדם שמותח עלינו ביקורת שם את עצמו מעלינו ומרשה לעצמו להגיד לנו מה לא לעשות. ובכל זאת, הפסוק מלמד שיש לאהוב ביקורת! איך אפשר?

ישנו מגזר מסויים, שבו כולם לומדים לאהוב ביקורת - המגזר העסקי. כל איש עסקים יודע, שהדבר הטוב ביותר שהוא יכול לקבל מלקוח, זו ביקורת שלילית (כמובן בארבע עיניים ולא בעיתון). רוב הלקוחות, כאשר אינם מרוצים, פשוט עוזבים בשקט ועוברים למתחרים; בעל העסק אינו יודע מדוע הם עוזבים, ואין לו כל אפשרות לדעת מה עליו לשפר כדי שהלקוחות יחזרו. ולכן בעלי עסקים אוהבים ביותר את אותם לקוחות נדירים, שכאשר אינם מרוצים, הם טורחים ומותחים ביקורת.

אם ניקח את אנשי העסקים כדוגמה, אולי גם לנו יהיה קל יותר לאהוב ביקורת.

"מסופר על הגאון מווילנה, שהיה גאון עצום, וזכה לגילוי של מלאכים וכו', ובכל זאת לקח אדם מקרוביו ושלם לו כסף, כדי שכל יום יסתכל על מעשיו וייתן לו מוסר, ויעיר לו הערות על מנת שיוכל לתקן את מעשיו יותר ויותר. אנחנו פטורים מתשלום זה - כולם מעירים לנו בחינם - לא משתלם?!" (הרב רונן חזיה, חמש דקות תורה ביום, כ"ב סיון ה'תשס"ט).

בחינה עצמית

לפי ר' יונה גירונדי, הפסוק נותן אמצעי להבחנה בין האוהב דעת לבין הבער = אדם המתנהג כבהמה:

"אם תראה אדם שנשכל במעשיו בהימשכו אחר תאוותיו, וייטב בעיניו כאשר יוכיחוהו - תדע כי הוא איש דעת, ונפשו מקבלת דברי השכל ובוחרת בדעת, אך התאוה מתגברת עליו להחטאו. לכן, מאהבתו הדעת, יאהב המוסר, וישפר עליו כאשר יוכיחו אותו, ויקווה כי תעזרהו תוכחת המוכיחים למשול ברוחו ולהתגבר על יצריו".

ומצד שני: "ושונא תוכחת בער - אחרי אשר ישנא התוכחת, כסיל ובער הוא, ונפשו נמשכת בבחירתה אחרי התאוה, והיא כנפש הבהמה" (ר' יונה).

ראוי להשתמש במבחן זה קודם-כל לבחינה עצמית: איך אני מרגיש כשמותחים עליי ביקורת? אם אני אוהב את הביקורת - אני אוהב דעת; אם אני שונא אותה - אני בער.

על-דרך הסוד

בתורת הקבלה, מידת הדעת היא שילוב של שתי מידות: חסד וגבורה. המוסר (מלשון ייסורים) שייך למידת הגבורה, ולכן כדי לקבל דעת חייבים לקבל מוסר - אי אפשר לקבל דעת רק דרך מידת החסד: "לפי שהדעת כלול מתרין עטרין, חסד וגבורה, והמוסר תלוי בעיטרא דגבורה, ולכן זה בלא זה אי אפשר; ומי ששונא תוכחת - גורם ביעור מנשמתו של שני עטרין הנזכרים, שהם גופו של הדעת ממש" (רמ"ד ואלי).

יב2 טוֹב יִפִּיק רָצוֹן מֵה', וְאִישׁ מִזִּמּוֹת יִרְשִׁיעַ.

איש העושה טוב לזולת, יפיק רצון (פיוס ומחילה) יסלח לו על עוונותיו; אולם איש העושה מזימות בזולת, ה' ירשיע אותו ולא ימחל לו.

איש טוב מוציא רצון מה', להביא טובה על כל העולם; ואיש מזימות, הנמשך אחר מחשבות לבו, הוא ירשיע את כל העולם, כי מכריעם לחובה.

הדמויות

הפסוק שלנו אומר, שאדם מעשים טובים - מפיק רצון משלי מתאר שני דברים נוספים האדם מפיק רצון מה:

- משלי ח35: "כִּי מִצְאֵי מִצְאֵינִי וְיִפְקֶה רָצוֹן מִה' - הַדּוֹבֵרֶת הִיא הַחֲכָמָה - מִי שֶׁמָּחַן חֲכָמָה מִפִּיק רָצוֹן מֵה' בְּהִרְחָבָהּ.
- משלי יח22: "מִצְאָה אִשָּׁה מִצְאָה רָצוֹן מִה' - אִישׁ שֶׁהִתְאַוָּה אֵשֶׁת - מִפִּיק רָצוֹן מֵה'."

בפסוק שתי דמויות: מצד אחד טוב ומצד שני איש מזימות. מזימה היא תוכנית שמטרתה לפגוע בזולת, איש מזימות הוא המתכנן לפגוע בזולת, ומכאן: טוב הוא איש המתכנן לעזור ולהיטיב לזולת.

התוצאות

האיש הטוב יפיק רצון מה', וכנגדו איש-מזימות ירשיע. יש לפרש זאת לפי שלוש המשמעויות של המילה רצון:

1. רצון = חפץ-לב: ה' יעזור לאיש טוב למלא את רצונותיו הטובים (כדברי חז"ל במסכת אבות ב ד "עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו"; וכן פירשו בפסוקנו הגר"א ורמ"ד ואלי פירוש ראשון). ולעומתו, איש מזימות ייכשל ולא יצליח להגשים את רצונותיו: "ירשיע - הוא היפך ההצלחה, כלומר, לא יצליח [במזימותיו], כלומר, כל דבר [ש]הוא עושה [יהיה] נגד רצונו, ויפיק היפך רצונו - שירשיע" (הגר"א).

- אולם, המשמעות המקובלת של המילה ירשיע אינה היפך ההצלחה.

2. רצון = חיבה ואהבה: איש טוב מעורר בה' חיבה ואהבה כלפי העולם כולו (כדברי רש"י כאן "מוציא מן הקב"ה נחת רוח, להביא טובה לישראל ולעולם"). ולע מזימות "ירשיע - מחייב את הבריות להביא רעה. וכן הוא אומר 'וחוטא אחד יאבד טובה הרבה'" (רש"י, וכן מצודות ורמ"ד ואלי פירוש שני). ה' שוקל לו המעשים הטובים והרעים של כל האנושות יחד, ולכן איש טוב יכול לזכות את כל האנושות, ולגרום לה' להתייחס אליהם בחיבה ובשלום; ואיש רע ו להרשיע את כל האנושות.

3. רצון = פיוס ומחילה: כאשר איש בעל כוונות טובות נכשל בעבירה, ה' מתרצה לו ומתפייס עמו; אבל כאשר איש מזימות נכשל בעבירה, ה' מר "ולא ייכנס לו לפניו משורת הדין" (ר' יונה גירונדי, וכן יסוד מלכות). או: איש העושה טוב בין אדם לחברו, ה' מוחל לו על עבירות בין אדם למקום; אבל א מזימות בין אדם לחברו, ה' מרשיע אותו על כל עבירה קטנה. וכדברי חז"ל "כל המעביר על מידותיו - מעבירין על פשעיו".

יב3 לֹא יִכּוֹן אָדָם בְּרִשָׁע, וְשָׂרֵשׁ צַדִּיקִים בְּכָל יְמוֹתָ.

אף אדם לא יצליח לבנות לעצמו כן (בסי בעזרת מעשי-רשע; אולם הנוהגים בצדק ליצור לעצמם שורש יציב אשר לא יתמוטט לע

האדם לא יהיה נכון במעשה הרשע - לא יעמוד על כנו ובסיסו עם ההון שאסף ברשע; אבל שורש צדיקים לא יהיה נוח לפול - אף אם יפול, לא ימוט עם השורש, כי יחזור ויקום.

ה' הבטיח לדוד, שבית המלוכה שלו ייכון לעולם, תהלים פט37-38: "וְיָרְעוּ לְעוֹלָם יְהִיָּה, וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִי; כִּי־רַח יִכּוֹן עוֹלָם, וְעַד בְּשָׁחַק נֶאֱמָן סֵלָה' בשושלת המלוכה של דוד היו מלכים רשעים שגרמו לכך שהמלוכה קרסה וגלתה - לא ייכון אדם ברשע.

אולם ההבטחה לבית דוד עדיין בתוקף והיא תתממש בעתיד, ישעיהו יא1: "וְיִצְאָה חֲטָר מִגִּזְעַי וְשִׁי, וְנִצְרָה מִשְׁרָשָׁיו פֶּרֶה", ישעיהו יא10: "וְיִהְיֶה בַּיּוֹם הַהוּא, אֲשֶׁר עָמַד לְנֶס עַמִּים, אֲלֵיו גּוֹיִם יִדְרְשׁוּ וְהִיָּתָה מִנְּחָתוֹ כְּבוֹד", מלכים ב יט30: "וְיִסְפָּה פְּלִיטַת בֵּית יְהוֹדָה הַנְּשֹׂאֶרָה שְׂרָשׁ לְמִטָּה וְעֵשֶׂה פְּרִי לְמַעֲלָה" צדיקים כל ימות (ע"פ רמ"ד ואלי).

ראו משלים נוספים על עצים ושורשים / חיים גבריהו, וכן פסוקים נוספים על צדיקים ורשעים לאורך זמן.

4יב אִשֶּׁת חַיִל - עֹטֶרֶת בַּעֲלָהּ, וְכִרְקָב בַּעֲצָמוֹתָיו - מִבִּישָׁה.

ירושלים

מדינת ישראל

אשה העושה חיל בפעולותיה, חרוצה ומוכשרת, מביאה לבעלה כבוד כמו עטרת (כתר מלוכה); אולם אשה מבישה, עצלה וחסרת-כישרון, לבעלה תחושה של ריקבון בעצמות - השפלה וקנאה.

אשת חיל עטרת בעלה - בעלה מתפאר במעשיה; והאשה שנמצא בה כל דבר בושה - היא לבעלה כרקבון בעצמותיו.

דקדוק

בפסוק שתי צלעות מנוגדות, וניתן לפרש את ההקבלה ביניהן בשתי דרכים:

1. ע"פ הפשט, ההקבלה היא מוצלבת (כיאסטית):

* **אשת חיל - לעומת מבישה;**

* **עטרת בעלה - לעומת רקב בעצמותיו.**

אשת חיל היא אישה חרוצה ומוכשרת, היודעת לנהל **חיל** - משפחה גדולה ורכוש רב (ראו למשל בראשית 6ז. תכונתיה של אשת חיל מפורטות במשלי לא); **מבישה** היא עצלה וחסרת-כישרון (כמו הבן המביש שמזכר במשלי י5).

עטרת היא כתר, תכשיט המציין כבוד ושררה; ולעומתו **רקב עצמות** הוא מחלת-גוף הנובעת ממתח נפשי, כעס (חבקוק ג16) וקנאה (משלי יד30). מביאה כבוד לבעלה, כי בזכות עבודתה בעלה יכול להתפנות לעסוק בצרכי הציבור, משלי לא23: "נוֹדַע בְּשָׁעָרִים בַּעֲלָהּ, בְּשִׁבְתּוֹ עִם זִקְנֵי אֶרֶץ", ולזכו של מנהיגות; לעומתה, אישה מבישה אינה מסייעת לבעלה בפרנסת המשפחה, ו**עצמותיו נרקבות** כתוצאה ממתח, דאגות פרנסה וקנאו המצליחים יותר ממנו.

עטרת מסמלת גם הגנה ושמירה - כמו חומה אשר **עוטרת**, מקיפה ומגנה על העיר מבחוץ; ו**רקב עצמות** מציין גם חולשה פנימית, כמו ריקב שעניינו בלייה ניוון והרס פנימי¹ (ישעיהו 20, איוב יג28).

אשת חיל נותנת לבעלה בטחון כלכלי, בזכותה הוא מרגיש מוגן ורגוע; אולם אשה מבישה גורמת לכך שכל פרנסת המשפחה תלויה רק בבעלה נחלשות ונשחקות.

ר' יונה מדגיש, שהפסוק "בא להזהירך לחקור היטב ולהישמר כפי יכלתך מקחת אישה מבישה, ולא תחמוד כסף וזהב עליה ולקחת לך" (ר' יונה): אישה בת-עשירים ו**מבישה** (עצלה), כי אישה כזאת - גם אם תביא עמה הרבה כסף - תבזבז את הכל בעצלותה. אלא לקחת אישה חרוצה ומוכשר לעשות **חיל** (רכוש) בעצמה.

2. על-דרך הדרש, אפשר לפרש את הפסוק כתקבולת ישרה:

* **אשת חיל - לעומת רקב עצמות;**

* **עטרת בעלה - לעומת מבישה.**

אשת חיל היא אישה חזקה וחרוזה, ו**רקב עצמות** היא אישה שעצמותיה חלשות ורקובות מרוב קנאה (משלי יד30). אשת חיל עובדת בעצמה וקונה 7 מה שהיא רוצה, אבל זו שאינה אשת-חיל יכולה רק לקנא במה שיש לנשים אחרות. האשה היא עצם מעצמיו של בעלה, בראשית ב23: "עֵצָם מֵעַ" **מִבְּשָׂרִי**" (ר' יונה), ולכן כאשר האישה מקנאת זה **רקב בעצמותיו** שלו.

אישה שעצמותיה **רקובות** מקנאה גורמת לבעלה להתנהג בצורה **מבישה** ומושחתת כדי שיביא לה את מה שיש לחברותיה, כמו בעמוס 1ד: "פְּרוֹת וְ בָהֶר שְׁמֹרֶן, הַעֲשִׂקוּת דָּלִים הַרְצָצוֹת אֲבִיּוֹנִים, הָאִמְרֹת לְאֲדֹנֵיהֶם 'הִבֵּיָא וְנִשְׁתֵּה'". אולם **אשת חיל** אינה מקנאת באחרות וכך מאפשרת לבעלה ל ולזכות לחיי העולם הבא שבו "צדיקים יושבים, ועטרותיהם בראשיהם, ונהנים מזיו השכינה" (בבלי ברכות ז).

51 מבחשבות צדיקים - משפט, תחבולות רשעים - מרמה.

הצדיקים - כל מחשבותיהם ותכניותיהם הן בגבולות ו
והחוק; אולם הרשעים - כל מחשבותיהם ותכניות
תחבולות של מרמה.

מחשבות צדיקים לעשות משפט אמת, להציל
העשוק מיד עושקו; ותחבולות רשעים לעשות
מרמה.

מחשבות

הפסוק מלמדנו את כוח המחשבה. המחשבות שאנחנו חושבים קובעות אם אנחנו צדיקים או רשעים.

כדי להיות צדיק, יש להשתמש בשכל למחשבות טובות: לחשוב על עקרונות הצדק והישר, לחשוב איך אני יכול להימנע מעבירות ומעשים לא צוד
פירוש ראשון); לחשוב איך אני יכול לעשות מעשים טובים המקדמים את הצדק בעולם (מצודות).

מי שמתמש בשכלו למחשבות רעות, תחבולות שמטרתן לרמות את הזולת בצורה מתוככמת יותר, הוא רשע, כי "בשכל אשר נתן ה' יתברך בא'
ולעבדו, הרשעים נעזרים בו לחטא ולהרשיע; ויש בידם עוון הפועל ועוון המחשבה.... גם אם לא תצא המחשבה לפועל, ענוש ייענש עליה, אחרי א'
בחטא ההוא" (ר' יונה גירונדי).

ומה דינו של מי שחושב מחשבות-סרק, לא טובות ולא רעות? הוא אינו רשע אבל גם אינו צדיק: "הצדיק לא יפנה ליבו לבטלה, כי מחשבותיו משג'
וענוש המפנה ליבו לבטלה, גדול מענוש שיחה בטלה, כי הוא משתמש לבטלה בעיקר החלק אשר באדם, והוא הדעת" (ר' יונה גירונדי, פירוש שני).

משפט

יש לפרש את הפסוק לפי שתי משמעויות שונות של המילה משפט:

1. משפט = חוק בין אדם לחברו. בכל פעולה שהצדיקים מתכננים לעשות, הם משקיעים מחשבה כדי להיזהר מפגיעה בזולת: "כיננו בכל עת
להיזהר במעשיהם מן הגזל ומכל דרך חטא והונאה" (ר' יונה פירוש ראשון).

2. משפט = הליך משפטי, תהליך שמטרתו לברר מי צודק. הצדיקים חושבים כל הזמן איך לעשות משפט אמת כדי להציל עשוק מיד עושקו (ע"פ מצו

3. ואפשר לשלב את שתי המשמעויות: הצדיקים חושבים רק בגבולות החוק והמשפט: כשמשהו מגיע להם, הם חושבים איך אפשר להשיג א'
חוקית, למשל ע"י תביעה משפטית; הם לא מעלים בדעתם להשתמש בתחבולות של מרמה. לעומת זאת, כשהרשעים חושבים שמשהו מגיע לה'
חושבים בגבולות החוק - מבחינתם כל האמצעים כשרים.

יב6 דְּבָרֵי הַשְּׁעִים אֶרֶב דָּם, וּפִי יִשְׂרָאֵל יִצְלָם.

דיבורים של רשעים מסיתים את שומעיהם לארוב ולשו (לרצוח); אולם דברי פיהם של ישרים מרגיעים את ומצילים את קרבנות ההסתה.

דברי רשעים לארוב על דם נקי בעדות שקר; ופי ישרים יצילו את הנידונים, כי ירבו לחקור עד יוכחשו זה מזה.

דיבור שהורג נזכר גם בפסוקי למשל משלי יב8: "יֵשׁ בּוֹטָה בְּמִנְדִּי וּלְשׁוֹן תְּכַמִּים מְרַפָּא"*

דברי רשעים ארוב דם - איזה דיבורים בדיוק?

1. דברי הסתה לרצח ואלימות, הקוראים לשומעיהם לארוב ולשפוך דם (דם הוא משל לחייו של אדם שנרצח), כמו החטאים במשלי א11: "אִם יֹאמְרוּ לָךְ אֶתְנֵנוּ, נֶאֱרָבָה לְדָם, נִצְפְּנָה לְנֶקִי חַנָּם".
2. עדות שקר במשפט, הגורמת לאדם חף מפשע להתחייב בעונש מוות, ונמשלת לאדם האורב לזולת ומפתיע אותו ושופך את דמו.
3. דיבורים שהרשעים מדברים ביניהם כאשר הם מתכננים לארוב ולשפוך דם (ר' יונה).
4. דיבורים של עיתונאים, האורבים לאנשי-ציבור כדי לתפוס אותם במילה ולהלבין את פניהם ברבים - הלבנת-פנים נמשלת לשפיכות-דמים.

ופי ישרים יצילם - מיהם הישרים?

ניתן לפרש את התואר ישרים בארבע דרכים, בהתאם לארבעת הפירושים למעלה:

1. הישרים הם אנשי שלום, ההולכים בשלום ובמישור עם הזולת (מלאכי 6). הם מדברים דברי הרגעה ופיוס, "מיישרים" את ההדורים, וכך נ הסתה ומצילים את קרבנות ההסתה.
2. הישרים הם עדי-אמת הבאים להזים או להכחיש את עדי השקר, וכן שופטים החוקרים את עדי השקר וחושפים את שקריהם ומצילים את הנדוו רש"י פירוש שני).
3. הישרים הם אנשים החושפים את מזימותיהם של הרשעים וכך מצילים את קרבנות המזימה (רש"י פירוש ראשון, ר' יונה).
4. הישרים הם אנשי-ציבור שהרגילו את עצמם לדבר תמיד דברי שלום ואמת. כל דבריהם מחושבים, אין להם "פליטות פה" ואי אפשר "לת במילה". הפה שלהם מציל אותם ממארבים של עיתונאים.

יב7 הפוך השלים ואינם, יבית צדיקים יעמד.

הבא מהפכה מהירה ופתאומית על הרשעים, כך שיאבדו מייד ואינם; שים לב שלא לפגוע בחפים מפשע - שכל בית של צדיקים יעמוד ולא בהפיכה.

כאשר יהפכו הרשעים, אז אינם בעולם ויאבדו זכר למו; אבל בית הצדיקים יתקיים לעד.

יונה ניבא, יונה ג: "עוד אֶרְבָּעִים נְהַפְכָתִי, וגם שם היו שתי לשורש הפך - הרס והשמדה, דעה. בני יונוה בחרו באפשרו (ע"פ הרב מיכאל לסרי).

ישנו פסוק דומה בספר תהלים, "יתמו חֲטָאִים מִן הָאָרֶץ, וְיָרֶץ אֵינָם; בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת ה' הִלֵּל שם ניתן לפרש בשתי דרכים למפלת הרשעים או תפילה הרשעים לצדיקים*.

איך להפוך את הרשעים?

ניתן לפרש את תחילת הפסוק לפי משמעויות שונות של השורש הפך:

1. הפך = החריב במהירות, בבת אחת, כמו שנאמר על סדום ועמורה בבראשית יט25: "וַיַּהֲפֹךְ אֶת הָעָרִים הָאֵלֶּה", ובאיכה ד6 (ע"פ רש"י על פסוקו; וחכמי המדרש קישרו את פסוקו לדור המבול, בראשית רבה לא). הפסוק ממליץ להילחם ברשעים במכה אחת חזקה שתעביר אותם מן העולם - ולא ב"עימות בעצימות נמוכה".

מדוע השמדה מוחלטת של הרשעים נקראה הפיכה? "כשיהפך השורש למעלה והענפים למטה בעץ... ואז אינם עוד במציאות... וזה לו מדה כנגד מדה, כי הרשע הולך הפוך, כי האדם דומה כעץ ששרשו למעלה, שהוא ראשו, וענפיו דבוקים בארץ; והרשע, שראשו ומוחו ומחשבותיו דבוקים בארץ, הוא הפוך; ועונשו - שיהפך ה' אותו, שהוא הכליון הגמור" (מלבי"ם).

2. הפך = שינה את דעתו באופן קיצוני, כמו שנאמר על פרעה ועבדיו בשמות יד5: "וַיַּהֲפֹךְ לִבּוֹ פְּרָעֹה וַעֲבָדָיו אֶל הָעָם"; או שינה את אופיו באופן קיצוני, כמו שנאמר על שאול בשמואל א6: "וַנִּהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אֲחֵר". הפסוק ממליץ להשפיע על אישיותם של הרשעים, ולהפוך את הרשעים לצדיקים, כך שלא יהיו עוד רשעים - "הפוך רשעים, ואינם [רשעים עוד]". פירוש דומה מברסלב (ליקוטי מוהרן רפב) על הפסוק (תהלים לז10) "ועוד מעט ואין רשע, והתבוננת אל מקומו ואיננו".

3. הפך = הסתובב, שינה את כיוון תנועתו, כמו שנאמר על בני ישראל בעי, יהושע ח20: "...וְהָעָם הֵנָּס הַמִּדְבָּר נִהְפָךְ אֶל הָרֹדֶף". לפי זה, הפך להסתובב ולהסתכל לכיוון אחר, לא לפחד ולא להתעסק עם הרשעים, וה' כבר ידאג "להעלים" אותם - "רק תהפוך את ראשך והרשעים ייעלמו" (ע"פ רעיון דומה נזכר בפסוקים נוספים העוסקים בצדיקים ורשעים לאורך זמן).

4. הפך = שינה כיוון, כך שהפעולה של הרשעים תהפך ותשוב אליהם: "לא די שהצדיקים יינצלו, אלא שיתהפכו מחשבותיהם [של הרשעים] ו (הגאון מווילנה); כך הרשע מעניש את עצמו.

איך להעמיד את בית הצדיקים?

גם את סוף הפסוק ניתן לפרש בדרכים שונות:

1. כשנלחמים ברשעים והופכים את עריהם, יש לוודא שלא הורסים בתים של צדיקים - ובית צדיקים יעמוד. כך למשל, לפני הפיכת סדום, ה' ניהל עם אברהם כדי לברר איך לקיים את שתי ההנחיות הללו, והמסקנה היתה שאם יש עשרה צדיקים או יותר אז יש לוותר על המלחמה כדי ע בצדיקים, אבל אם יש פחות מכך - יש להפוך את הערים ולהוציא את הצדיקים.

2. לצדיקים יש כוח עמידה בפני תהפוכות החיים: מכיוון שהעניין העיקרי שלהם הוא בעולם הרוח, הם מחזיקים מעמד גם כשהעולם מסביב (מצודות); ואם לא הם - אז צאצאיהם (הגאון מווילנה).

כָּפִי שְׂכָלוֹ יִהְיֶה לֵב, וְנִעוּהוּ לֵב יִהְיֶה לְבוֹז.⁸

ראוי להלל ולשבח כל איש לפי שכלו - לפי ההצלחה בחכמה ובכישרון; אולם ראוי לבוז ולזלזל במי שליבו והוא מנסה להצליח במרמה ורשע.

כל איש יהולל (ישובח) לפי שיעור שכלו, אם רב ואם מעט; אבל מי שלבו נעוה (נע ונטה) מחכמה, יהיה לבזיון.

"לפי שכלו יהולל איש" - האנ ראו לתהילה? לפי הנביא יר להתהלל בחכמה, עושר וגבורה בהשכלה של ידיעת ה', הע משפט וצדקה, ירמיהו ט23: "כִּי יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל: הַשֹּׁפֵל וְיִדְעַ אֲנִי ה' עֹשֶׂה חֵסֶד מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאֵלָה חֶפְצָתִי, נָאֻם ה'".

הפסוק מתאר ניגוד בין אדם שיהלל = יזכה לתהילה וכבוד יותר מאחרים, לבין אדם שיהיה לבוז = זלזול ולעג. מההקבלה הניגודית בין חלקי הפסוק, שכלו הוא ניגוד של נעוה לב. אולם הניגוד לא ברור, שכן שכל הוא הצלחה בחכמה, ונעוה לב הוא מי שליבו מעוות ועקום; היה מתאים יותר לכתוב "לפי יושר ליבו יהולל איש, ונעוה לב יהיה לבוז" או "לפי שכלו יהולל איש, וחסר שכל יהיה לבוז"! ניתן לפרש בכמה דרכים:

1. "ונעוה - מלשון נע, כאשר יאמר מן זע - זעוה" (רש"י, מצודת ציון): נעוה לב = שליבו נע ונטה מהחכמה. לפי זה, הניגוד הוא בין מי שיש לו שכל, אפילו מעט, לבין מי שנע והתרחק לגמרי מדרכי החכמה.

2. נעוה לב = נע אחרי ליבו. לפי זה, הניגוד הוא בין מי שפועל לפי השכל, לבין מי שפועל לפי הלב.

3. נעוה לב = מלשון דמעה. בשמות כב28: "מִלְאֲתָךְ וְדַמְעָךְ לֹא תֵאָחֵר" התרגום הוא "בכורי פירך ובכורי חמר נעוור לא תשהי", ופירש הכתב והקבלו ודמעך הוא בעצמו מה שנקרא בלשון המשנה בשם טבל... והיא מלה עברית בחלוף ט"ת הארמית לתי"ו העברית... כי שם טבל בעברי הונח ע והערבוב... ודבר המבלבל את העין מלראות היטב נקרא תבלול בעיניו... וכן התבואה המעורבת בחלקי כהונה ולויה... נקראת טבל, ירצה תבואו לבעלים שונים; וכן שם דמוע ומדומע שבמשנה, יסודו בלשון עברי, והוא שם דמע אשר הונח על טפיות הלחיות הנגררים מן הבוכה... אמנם אין י הוראתו הנזילה (כאשר יאמרו מחקרי הלשון), רק תמצית הוראתו בלבול ומבוכה דעת הבוכה, המתגלה בעין ע"י טפות לחיות אלה, כמו ששרש ה הונח על התגלות המבוכה והבלבול שבלב הבוכה...". אם כך, הניגוד הוא בין האדם המשתכל על המציאות בעיניים פקוחות, לבין האדם המתבלו הרואה את המציאות במעורפל, כאילו יש דמעות בעיניו (ע"פ מטמונית למשפחות סופרים, אתר הניווט בתנ"ך).

4. נעוה לב - מלשון עיוות. כדי לזכות לתהילה דרוש שכל, שהוא שילוב של חכמה עם הצלחה; אבל מי שמצליח שלא בחכמה - ע"י עיוות הדין חכם אבל לא מצליח - כי החכמה שלו מעוותת, תיאורטית בלבד ואינה מתאימה למציאות, הוא נעוה לב, והוא יזכה רק לבוז וזלזול. רעיון ד בפסוק קהלת 11: "טוֹבָה חֲכָמָה עִם נַחְלָה, וְיִתֵּר לְרָאִי הַשְׂמֶשׁ" - טוב לשלב חכמה עיונית עם נחלה המבטאת הצלחה מעשית.

5. ויש שפירשו: גם מי שיש לו מעט שכל, עדיין ראוי לתהילה כלשהי, לפי השכל שיש לו; אבל אם הוא נעוה לב - המחשבות שלו מעוותות, הוא לתהילה כלל, אלא רק לבוז. עדיף להיות עם מעט שכל ישר, מאשר עם הרבה שכל עקום (ע"פ ר' יונה).

- אולם, לפי זה היה ראוי לומר "ונעוה שכל יהיה לבוז".

6. ויש שפירשו, שהמילים "יהיה לבוז" מתייחסות לא לאדם אלא לשכל: כשהאדם הוא נעוה לב ומחשבותיו מעוותות, אז גם השכל שלו יהיה למסקנות נבזיות, "כי ככל ששכלו גדול יותר, כן יעזרהו לרוע" (מלב"ם).

לפי זה, יש לקרוא את הפסוק תוך הצבעה כלפי המלך: טוב לי י נקלה, להקל בכבוד עצמי ולהיות עבד נאמן לו (למלך), מלהיו להקפיד על כבוד עצמי, להידחות מעבודת המלך ולהישאר חסר ל

הצדיק מכיר מקרוב כל בהמה במשק הבית שלו ויון נפשה (רגשותיה וצרכיה);
אולם הרשעים מתעלמים מהצרכים והרגשות של בהג וגם מעשיהם הנראים כרחמים על הבהמות (כמו בכמויות גדולות) נעשים באופן אכזרי.

רחמים על הנפש הבהמית באדם

1. על-פי הפשט, **בהמתו** היא בהמת משק-הבית של הצדיק. **יודע** = מכיר אישית, מקרוב; **נפש** = הצרכים החמריים. **הצדיק יודע** מה הם הצרכים החומריים של כל **בהמה** ובהמה במשק הבית שלו (רש"י, מצודות). הוא נוהג לפי חוקי הצדק לא רק עם בני-אדם אלא גם עם הבהמות: נותן לכל בהמה לאכול בזמן הראוי וכפי הראוי, אינו מעביד אותה יותר מכפי כוחה (מלבי"ם) ואינו גורם לה סבל מיותר.
2. ועל-דרך הדרש, **בהמתו** היא גם משל לנפש הבהמית שנמצאת בכל אדם ואדם. הצדיק אינו מסגף את עצמו, אלא נותן גם לנפש הבהמית שלו את צרכיה הבסיסיים, כמו שנאמר גם במשלי יא17: "גַּמַּל נִפְשׁוֹ אִישׁ חֶסֶד, וְעֹכֵר שְׂאֵרוֹ אֶכְזָרִי". אבל הרשעים מרחמים על הנפש הבהמית שלהם יותר מדי, וממלאים את כל תאוותיהם, "והם רחמים שסופם אכזריות, כי בכך מאבדים אותו ומאבדין את עצמן" (רמ"ד ואל"י).

מה רחמים ומה אכזריות?

- רחמים** = רגש של הזדהות עם הזולת והשתתפות בצערם; **אכזר** = זר לגמרי, מתעלם לגמרי מצרכי הזולת; **הרשעים**, גם כאשר הם עושים מעשים הנראים כמו **רחמים** (למשל, כשהם מאכילים את הבהמות) הם עושים אותם **באכזריות**, מפטמים את הבהמה יותר מדי ונותנים לה אוכל שאינו מתאים לטבעה (למשל, עצמות דגים לבהמות צמחוניות).
- בעבר, לכל אדם היו בביתו בהמות שסיפקו לו אוכל ועבדו בשבילו והוא דאג לצרכיהן. כיום, המזון מן החי מיוצר באופן תעשייתי, במשקים ענקיים, ואין יחס קרוב בין האדם לבהמה. אין זה פשוט לחזור לכללה הישנה, של בהמות-משק פרטיות, אך אפשר לפחות להשתדל, שהמשקים התעשייתיים יהיו מנוהלים בצורה **צדיקה** יותר, המתחשבת בנפש הבהמות.
- והמדרש מסיים בשני פסוקים:
- תהלים לז: "צַדִּיקְךָ כְּהַרְרֵי אֵל, מִשְׁפָּטְךָ תְּהוֹם רַבָּה, אָדָם וּבְהֵמָה תֹּא אִדָּם בִּזְכוּת בַּהֲמָה תוֹשִׁיעַ, ה'."
  - בראשית ח: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה בְּתֹכָהּ, וַיֵּעֲבֹר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיִּשָּׁבּוּ הַמַּיִם - וַיִּכְשַׁח הָאֲדָמָה, לֵבָדוּ הַזֹּכֵרִתִּי, אֵלָּא לֹא וּלְכָל שֵׁשׁ עֲמֹו בְּתִיבָה."

יב11 עֶבֶד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע לָחֶם, וּמִרְדֵּף רִיקִים חֹסֵר לֵב.

מי שמעבד בהתמדה את אדמתו - תהיה לו פרנסה כ ולחם לשובע; אולם מי שמרדף (מתחבר אל) אנשינו ובטלנים ואינו עובד, יהיה חסר לב - יאבד את ואישיותו.

עובד אדמתו בחרישה וכיוצא - **ישבע לחם**; **והרודף** אחר דברים **ריקים** שאין בהם תועלת הוא **חסר לב**, כי טוב לעסוק אז בעבודת האדמה.

פסוק דומה נמצא במשלי כה אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע לָחֶם, וּמִרְדֵּף רִיקִים - שם הדגש הוא על הנו של הבטלה*. ראו שם הסבר על הביטוי **מרדף ריקים**.

הפסוק שלנו מדגיש את הנוק ו הבטלה, ולכן כמה מפרשים כמשל לעבודת השכל והנפש **אדמתו ישבע לחם** - כמשו משל, שחוזר על תלמודו ת ישתבח" (רש"י; ודומה לזה מדרש מש יט, של"ה תולדות אדם בית החכמה תניינ: בפירוש מלבי"ם ורמ"ד ואל"י).

המלאכה חשובה גם לנפש, מעבר לחשיבות הכלכלית שלה. בפסוק קודם כבר נאמר, שמי שאינו עובד מתוך שיקולים של כבוד, עלול לרעוב ללחם, משלי יב: "טוב נִקְלָה וְעֶבֶד לו, מִמֶּתְכַבֵּד וְחֹסֵר לָחֶם";

בפסוק שלנו נאמר, שמי שאינו עובד - יהיה לא רק חסר לחם, אלא גם **חסר לב** - גם הנפש שלו תיפגע מהבטלה, כדברי חכמי התלמוד: "הבטלה מביאה לידי זימה", "הבטלה מביאה לידי שיעמום" (בבלי כתובות נט:).

לקביעה זו ישנה גם משמעות הלכתית בדיני משפחה. במשפחה ישנה שותפות כלכלית בין האיש לבין האשה, כאשר ע"פ ההלכה האיש הוא שאחראי לדאוג שתהיה פרנסה, אבל גם האישה צריכה להשתתף בפרנסה כפי יכולתה. על-פי ההלכה, אם האישה עשירה, היא יכולה לשכור משרתות שיעבדו במקומה, אבל גם במקרה זה היא חייבת לעשות מלאכה כלשהי - אסור לה להתבטל (רבי אליעזר, שם).

העבודה היא לא רק חובה אלא גם זכות: "המדיר את אשתו מלעשות מלאכה - יוציא ויתן כתובה, שהבטלה מביאה לידי שיעמום" (רשב"ג, שם): הבעל חייב לאפשר לאשתו לעשות מלאכה, גם אם אין בכך כל צורך כלכלי, כי המלאכה היא גם צורך נפשי. הדברים נאמרו בקשר לדיני משפחה, אולם ר' יונה גירונדי, בפירושו על הפסוק, הכליל אותם לכל אדם ובכל מצב.

יב12 חֹמֶד רָשָׁע מְצוּד רָעִים, וְשֹׁרֵשׁ צִדִּיקִים יֵתֵן.

הרשע חומד (מתאווה) להרוויח בקלות על חשבון ולכן הוא עוסק **בציד**, הרג וגזל, יחד עם חבריו הר אולם **הצדיקים** מחוברים לקרקע כמו עץ עם שוריו והשורש הזה **נותן** להם פרנסה מעבודת אדמתם.

הרשע חומד לשבת **במצוד** (מבצר) של **הרעים** אשר יתחזקו שם לעשות חמס; אבל **הצדיקים** אינם צריכים לעזר מבחוץ, כי **שורשם יתן פריים** הראוי, ר"ל: מעצמם יתחזקו להיטיב לעשות.

ביטויים דומים במשלי יב: "לא **רָשָׁע, וְשֹׁרֵשׁ צִדִּיקִים בֵּל** זמון

לפי רוב המפרשים, הפסוק מציג ניגוד בין חייהם של הרשעים לחייהם של הצדיקים:

1. **הרשע חומד** ורוצה להשתתף במעשי **צידי** שמנוהלים ע"י אנשים **רעים** (שוד ורצח), ו**הצדיקים** אינם צריכים ללכת לצוד - הם נשארים במקומם, ו**השורש** שלהם נותן להם **פירות** (ע"פ רש"י).

פירוש זה מתאים לפסוקים הקודמים, "יודע צדיק נפש בְּהֶמְתּוֹ, וְרַחֲמֵי רָשָׁעִים אֶכְזָרִי. עֶבֶד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע לָחֶם, וּמִרְדֵּף רִיקִים חֹסֵר לֵב": הצדיק הוא ר לו אדמה ובהמות-עבודה, הוא מעבד את אדמתו ומפרנס את עצמו ואת בהמותיו, הוא מחובר לקרקע בשורשים חזקים; אולם הרשע הוא אכזרי, הו מרדיפה אחרי בהמות, ציד והרג.

2. **הרשע חומד** לשבת **במצודה** מבוצרת יחד עם אנשים **רעים**, כדי להתגונן מפני רשויות החוק והמשפט; ו**הצדיקים** אינם צריכים הגנה חיצונית - שלהם חזקים ו**נותנים** להם ביטחון מכל צרה (רלב"ג, מצודות).

3. ואפשר גם לפרש, ששני חלקי הפסוק מתייחסים לאותו אדם - אדם **רשע** שיש לו "שורש צדיקים", כלומר - שבא ממשפחה של צדיקים. אותו להרוויח כסף מכל המקורות האפשריים - הוא גם **חומד** להרוויח ממעשי **צידי** ושוד יחד עם אנשים **רעים**, וגם **חומד ששורש הצדיקים** שלו **ייתן** לו שיקבל תרומות בזכות משפחתו הצדיקה...

לפי כל אחד מהפירושים, הפסוק קשור לפסוק שלפניו, משלי יב: "עֶבֶד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע לָחֶם, וּמִרְדֵּף רִיקִים חֹסֵר לֵב": מי שעובד את האדמה הפ ישבע לחם, ומי שרודף אחרי אנשים ריקים ו**רעים** כדי להשתתף איתם במעשי **צידי** או **במצודה** - מאבד גם את פרנסתו וגם את אישיותו (ע"פ מלבי"ם).

יב3 בַּפֶּשַׁע שְׁפִתִּים מוֹקֵשׁ רַע, וַיֵּצֵא מִצָּרָה צָדִיק.

כשהשפתיים פושעות (מורדות) בבעליהן ומוציאות פליטת-פה לא מכו מוקש (מכשול) רע ומסוכן; אולם הצדיק נזהר בדיבורו, וגם אם נכשל להתנצל ולצאת מצרה זו.

בעבור פשע שפתיים המדבר סרה יבוא עליו מוקש רע; אבל הצדיק בנועם אמריו יצא מהצרה הבאה.

מהו פשע שפתיים?

פשע הוא מרד ובגידה, ופשע שפתיים הוא:

1. פשע שהשפתיים עושות נגד בעליהן - מורדות בו ואומרות היפך כוונתו - "פליטת פה" (ר' יונה, ומלבי"ם).
2. פשע שהבעלים עושה באמצעות שפתיו - דיבור שיש בו פשע, דיבור המביע מרד בה': "בפשע שפתי דור המבול, שאמרו 'מה שדי' כי נעבדנו', בא להם מוקש רע" (רש"י).

מהו מוקש רע?

מוקש הוא מכשול נסתר, ומוקש רע הוא:

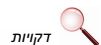
1. מוקש שהוא רע (רע - שם תואר, לזואי של "מוקש"), כלומר צרה גדולה ורעה (רש"י ומצודות).
2. מוקש לאיש רע (רע - שם עצם, הנושא של הצלע הראשונה, בניגוד ל"צדיק" שהוא הנושא של הצלע השנייה): "איש רע... במקרה קל ייפול, ופיו יכשילהו" (ר' יונה, וכן הגר"א).

יב4 מִפְּרִי פִּי אִישׁ יִשְׁפַּע טוֹב, וְגִמּוּל יְדֵי אָדָם יִשׁוּבֵנִי שִׁיבִן לִּי.

כל איש, המשכנע את חבריו לעשות מעשים טובים, יוכל לשבוע טוב (התוצאה) של דברי פיו: הוא יקבל גמול (שכר) על מעשה ידיו של כ שהושפע ממנו לטובה.

אם מאמרי פי איש בדברי-תורה ישבע בעבורם טוב, כל-שכן הוא שגמול מעשה ידיו ישיב לו המקום, אם טוב ואם רע.

מה ההבדל בין איש לאדם?

1. על-פי הפשט אלו מילים נרדפות, וכוונת הפסוק היא: ה' משלם גמול לכל אדם על דיבוריו הטובים כמו על מעשיו הטובים (ר' יונה). או: יש רווח טבעי על דיבורים טובים וגמול אלהי על מעשים טובים (מלבי"ם).
2. אולם יש שפירשו שאֵלָה שני אנשים שונים - האיש מדבר, ומשפיע על האדם לעשות מעשים טובים, וכוונת הפסוק היא: ה' ישלם גמול לאיש המדבר ומשכנע את האדם להיטיב את מעשי ידיו (הגאון מוויילנה).

מה ההבדל בין פרי לגמול?

פרי הוא משל לתוצאה טבעית; כשנוטעים עץ, באופן טבעי מקבלים פירות. גמול הואתשלום מידה כנגד מידה; הוא אינו טבעי אלא נובע מהשגחה ותיכנון (ע"פ מלבי"ם).

פי = משל לדיבור. נושא החצי הראשון של הפסוק הוא איש שמדבר, והדברים שלו עושים פירות טובים, כלומר משפיעים לטובה על אנשים אחרים. הפסוק קובע, שאותו איש ראוי לשבוע מהפרי הטוב של דיבורו, כלומר לקבל חלק מה"רווחים" שהדיבור שלו יצר:

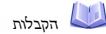
ידיים = משל למעשים. החצי השני של הפסוק מתאר אדם כלשהו, שהושפע מדבריו הטובים של האיש, ועשה מעשים טובים; הפסוק קו. להשיב לו, לאותו איש מתחילת הפסוק, גמול על מעשיו הטובים של האדם שהושפע מדבריו.

יב15 דֶּרֶךְ אֱוִיל יִשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו, וְשָׁמַע לְעֵצָה חָכָם.

הדרך שהאויל הולך בה נראית בעיניו מישורית וללא מכשולים, ול מתעלם מעצתם של אחרים; אולם מי ששומע לעצה של אחרים, נעש יותר ויודע לזהות ולהיזהר ממכשולים בדרכו.

דרך אויל ישר בעיניו - כי מחזיק עצמו לחכם; אבל לא כן הוא, כי השומע לעצת זולתו לחכם יחשב.

בפסוק שלנו נאמר שרק האויל - דרכו ישר בעיניו, אולם נאמר שמשלי כא2: "כֹּל דֶּרֶךְ אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו, וְתָכֵן לְבוֹת ה'". ייתכן שהפסוק שלנו עוסק בעניינים חומריים, שבהם אויל וחכמים מבקשים עצות; והפסוק בפרק כא עוסק בענייני שבהם גם חכמים עלולים לטעות ולחשוב שדרכם היא ישרה צורך בעצות.

הפסוק מלמד שחשוב לקבל עצות מהזולת:

בעיני- = מנקודת מבט אישית-סובייקטיבית; **אדם אויל (= שטחי) מסתפק** בנקודת המבט האישית שלו, וכל **דרכיו (= מעשיו ומנהגיו) נראים בעיניו טובים וישרים (= מישוריים, ללא מכשולים).**

אך **אדם חכם (= היודע ללמוד מאחרים) יודע שנקודת המבט שלו היא חלקית בלבד, ומעוניין לראות את המציאות גם מנקודות מבט אחרות, ולכן שומע לעצה.**

יב16 אָויל - ביום יודע פֿעסן, וכסֶה קלון - עֶרום.

האוויל - ביום שהוא מתעצבן, כעסו נודע ומתגל לסובבים אותו;
אולם **הערום** (הפיקח) יודע שהכעס הוא אוו (ביזיון) עבירו, ולכן הוא **מכסה** (מסתיר) אותו.

אוויל בו **ביום** שכועס על מי, ביום הזה **יודע כעסו** ויתפרסם בו בעולם, כי מיד יתקוטט עמו ויבזהו; אבל **הערום**, עם כי יכעס, **כוסה** הוא את **הקלון**, ולא יבזה את רעהו מיד בפרסום.

פסוק בהמשך הפרק מלמד, שאדם ערום יודע להסתיר גם דברים חיוביים, מסיבות חינוכיות, משלי **ערום - כֶּסֶה דַּעַת...***

הפסוק ממליץ למי שכועס, להסתיר את הכעס ולא להמיר לגלות אותו בפומבי:

פסוקים נוספים בתנ"ך מקשרים בין אווילים לבין כעס ומריבות:
משלי כ3: "כבוד לַאִישׁ שֶׁבֶת מְרִיב, וְכָל אָוִיל יִתְגַּלֶּע";
משלי כו3: "כְּכֹד אֶבֶן וְנֹטֵל הַחֹל, וְכַעַס אָוִיל כְּכֹד מִשְׁנֵיהֶם";
איוב ה2: "כִּי לַאֲוִיל יִהְיֶה כַּעַשׁ, וּפְתָה תְּמִית קִנְאָה"

אוויל = שטחי; **ביום** = "בפרהסיא ולעין כל" (המאיר), וגם **ביום** = באופן מיידי; **"ביום שהוא כועס, בו ביום הודיע כעסו"**; שהוא מתגרה ומחרף חברו ברבים, ואין מעצור לרוחו" (רש"י).

כשתופסים את העובדות בצורה שטחית, על-פי הרושם הראשוני, קל מאד להגיע למסקנה שהו במשהו, לכעוס עליו ולריב עמו.

אוויל ביום יוודע כעסו = אדם שטחי אינו מסוגל להסתיר את הכעס שלו; הוא צועק ומקלל, וכך כל מי שנמצא בסביבתו יודע מייד שהוא כועס.

- לפי רוב המפרשים, **כעס** הוא עצבנות, אולם ישנם פסוקים רבים שבהם **כעס** = צער ותסכול:
איוב ו2: "לֹא שָׁקוֹל שֶׁשָּׂקָל כַּעַשׁ וְהִיתִי [וְהִתְנִי] בְּמֵאנִים יִשְׂאוּ יָחַד";
איוב יז7: "וְתִכְהָ מִכַּעַשׁ עֵינַי, וַיִּצְרֵי כֶּצֶל כָּלָם"

קהלת י8: "כִּי בָרַב תִּכְמָה רַב כַּעַס, וַיּוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מִכְאוֹב";
קהלת כ3: "כִּי כָל יָמָיו מִכְאוֹבִים וְכַעַס עֵינָיו, גַּם בְּלִילָה לֹא שָׁכַב לְבֹ גַּם זֶה הֶבֶל הוּא";
תהלים 81: "עֲשֵׂשָׁה מִכַּעַס עֵינַי, עֲתִקָּה בְּכָל צוֹרְרֵי";
תהלים לא10: "תִּחַנְנִי ה' כִּי צָר לִי, עֲשֵׂשָׁה כַּכַּעַס עֵינַי נַפְשִׁי וּבִטְנִי";
שמואל א 16-6: "וְכַעַסְתָּה צָרְתָּה גַּם כַּכַּעַס בְּעִבּוֹר הִרְעַמָּה כִּי סָגַר ה' בְּעֵד רַחֲמָה.. אֶל תִּתֵּן אֶת אֲמִתְּךָ לִפְנֵי בַת בְּלִיעֵל כִּי מֵרַב שִׁיחִי וְכַעַסִּי דִּבַּרְתִּי עַד הַנָּה"

קלון = ההיפך מכבוד, כמו במשלי יב9: "טוב נקלה וְעֵבֶד לוֹ, מִמֵּתְכַבֵּד וְחָסֵר לָחֶם";
הכעס המתפרץ הוא קלון עבור האדם; הוא מראה שהאדם אינו שולט בעצמו. מישו או משהו אחר (זה שהכעיס אותו) שולט בו. **האוויל** מגלה מייד את כעסו, ולכן קלונו מתגלה לעין-כל, ולעומתו -

לפי זה, "אין משל זה מדבר על תגובת האוויל... אלא על גורלו: סופו של האוויל - היינו כאב בשלוננו - י בול" (אברהם אהוביה, "ככל הכתוב", עמ' 249). לפי זה יש לפרש גם את החצי השני של הפסוק: אדם ערו לכסות ולהסתיר את בשלוננו - גם כשהוא נכשל, הוא נחלץ מזה מהר, לפני שאנשים מסביבו שמים י

ערום = פיקח, היודע להטעות ולהיזהר מהטעויות; **וכוסה קלון ערום** = הפיקח מכסה ומסתיר את הכעס, שהוא אות-קלון עבורו. הפיקח מבין, שגם אם הוא כועס - כדאי לו להטעות את האחרים כך שיחשבו שהוא רגוע.

בדומה לכך פירש רמ"ד ואל"י: "ולכן כתוב... ביום דווקא, בסימון הידיעה, והוא היום שיקבל את פורענו הרעה, ויראה השכר של החכם על דרכו הטובה, שאו", תהלים קיב10: "רָשָׁע יִרְאָה וְכַעַס, שִׁנּוּי יִחְרַק וְנִרְשָׁעִים תֵּאבֵד", "... שיכעוס על מפלתו ועל טובתם של ישראל בזמן הגאולה... אבל בין כך ובין כך, ו עליהם ומחרפם ומגדפם, וישראל צריכים להערים ולהעלים ולסבול את קלונם, כי הוא לבלה פו חטאת... וביום ההוא, הקלון ייהפך לכבוד, וזהו שאמר: **וכוסה קלון ערום**" (רמ"ד ואל"י).

אז במקום לצעוק בקול רם - הוא 'צועק' בלחש, או יוצא למקום מבודד כדי להרגיע את עצמו, ואז חוזר לשגרה, מבלי לבייש את עצמו ולהכתיים את תדמיתו.

החכם יודע שאין טעם לכעוס כלל; **הערום** עדיין לא הגיע לדרגה זו, הוא כועס, אך יודע שכדאי לו להסתיר את כעסו כדי לשמור על כבודו.

יב17. יְפִיחַ אֱמוּנָה יֵגִיד צֶדֶק, וְעֵד שִׁקְרִים מִרְמָה.

רק מי שיפיח (יעיד) עדות אמינה ואמיתית
דברים שיביאו לעשיית צדק;
ואולם עד שקרים לא יביא לעשיית צדק א
למרמה, הטעייה ועיוות הדין.

יפיח אמונה (המורגל לדבר דבריו באמונה), כל-שכן בעדותו
יגיד צדק; אבל המורגל לדבר שקרים, עם כי המה
בדברים של מה בכך, עם-כל-זה קרוב הדבר אשר גם בדבר
העדות - מרמה בפיו, והרבה יש לחקור בדבריו.

1. הפסוק פונה לאדם הנדרש להעיד במשפט. יש אנשים שחושבים, שכדי להשיג תוצאות צודקות במשפט, מותר להם גם לשקר בעדותם, על-נ
לשופט לפסוק "נכון" לפי דעתם. הפסוק שלנו מתנגד לגישה זו, וקובע שרק עדות אמיתית יכולה להביא למשפט צדק;

יפיח = יגיד, יעיד (כמו במשלי יט5: "עַד שִׁקְרִים לֹא יִנָּקֶה, וְיִפִּיחַ כְּזָבִים לֹא יִמְלֹט"); אמונה = אמת, דברים אמינים. רק מי שעדותו אמינה ומהימנה
= יגיד דברים שיביאו לעשיית צדק. ולעומת זאת -

המעיד דברי שקר - גם אם כוונתו טובה - יגרום ל מרמה = הטעייה ועיוות הצדק.

2. פירוש נוסף: הפסוק פונה לאדם השוקל להיכנס לשותפות עם אדם אחר, כגון לשכור אותו לעבודה או להלוות לו כסף. אם הוא תופס אותו בע
בשקרים שאינם קשורים ישירות לנושא השותפות, אפשר להסיק מכאן שהוא איש מרמה, וירמה גם את שותפיו.

עד שקרים הוא גם "הד שקרים" - השקרים שאנחנו שומעים ממנו עכשיו, לפני שנכנס לשותפות, הם רק הד של השקרים שישקר לנו אחרי שניכנס
(ע"פ גליה).

3. ויש מפרשים, שהפסוק בא ללמד את השופטים, להבחין בין עד לבין עד שקר, על-פי ההתנהגות שלהם מחוץ לבית המשפט: מי ש יפיח אמו
דברי אמת גם בחיי היום-יום, הוא יגיד צדק = יעיד עדות צודקת גם בבית המשפט; ועד שקרים הוא האדם שמדבר דברי מרמה גם בחיי היו
ש...ידבר רק אמת בסיפור דבריו, ראוי לסמוך בעדותו... יש להסתפק בעדות השקרן, ולהרבות לחקור ולהחמיץ הדין" (רבי יונה, מצודות); רעיון דומה נ
יד (ראו מבחן אישיות לעד).

- אולם, לפי זה, סדר המילים בצלע השניה היה ראוי להיות הפוך - "[איש] מרמה - עד שקרים", כמו בצלע הראשונה, כלומר, קודם לכתוב
האישיות של האדם, ואז את המסקנה העולה ממנה לגבי תפקודו כעד.

יב18.. יֵשׁ בּוֹטָה כְּמִדָּקְרוֹת חָרֵב, וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מְרַפָּא.

..יֵשׁ אדם המבטא בשפתיו שבועה או נדר הגורמים לעצמו ולזולתו כמו דקירות של חרב; אולם ר יודעים לרפא את המצב בלשונם בכך שהם מפרג השבועה והנדר באופן המונע את הנזק.

יֵשׁ מִי יבטא בשפתיו ויזיק בזה כאילו מדקיר בחרב, והוא המדבר לשון הרע ומוציא שם רע; אבל אמרי לשון חכמים המה עוד למרפא, כי במתק אמרי נועם יסית האדם לתשובה ושב ורפא לו.

א. בוטה = נשבע

בלשון המקרא, **בוטה** הוא מתחייב, נשבע או נודר, כמו בויקרא 4: "או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה".

הצלע הראשונה מתארת בעיה: אדם הנשבע שבועה הגורמת נזק רב כמו **דקירות של חרב**. הצלע השנייה מתארת פתרון: **החכמים יודו/בלשונם** את השבועה, לתת לה פרשנות יצירתית המונעת את הנזק. מצאנו מספר דוגמאות לכך בתנ"ך ואחריו.

1. **יפתח הגלעדי** נדר שיקריב לה' את היוצא מדלתו ביתו (שופטים יא 31). בתו היחידה יצאה לקראתו, ולמרבה הצער לא היו שם חכמים שירפאו בלשונם, ולכן יפתח קיים את נדרו **כמדקרות חרב**.

2. **איש ישראל** נשבע לאחר מלחמת הגבעה, שופטים כא 1: "ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר 'איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה'". שבועה זו כונתה **שבט שלם מישאל**. כאן זקני העדה היו חכמים. לאחר דיון ממושך (שופטים כא 16-18) הם מצאו פתרון: האבות אמנם נשבעו שלא יתנו א לבני בנימין, אבל הבנות לא נשבעו שלא יתחתנו עם בני בנימין! ולכן, בחג שבו הבנות ממילא יצאו לחולל בכרמים, באו בני בנימין ולקחו להם לשואל את האבות (שופטים כא 22-21). כך ניצל שבט בנימין ונתרפא הפצע בעם ישראל - **ולשון חכמים מרפא**.

3. "מעשה באחד שנדר מבית אחותו הנייה, והניסוה לבית ר' ישמעאל ויפחה. אמר לו ר' ישמעאל בני, מוז נדרת? אמר לו לאו! והתירה ר' ישמני נדרים טו). בזמן התלמוד, היה מקובל שאדם מתחתן עם בת אחותו. אדם אחד נדר שלא יתחתן עם בת אחותו, דבר שגרם כנראה צער רב למשור אף סכסוך משפחתי. רבי ישמעאל דאג שהנערה תקבל טיפול יופי. אחרי הטיפול היא נראתה כל-כך יפה עד שהנודר לא הכיר אותה. רבי ישמי מכאן, שהנדר לא התייחס לבחורה עצמה, הוא התייחס רק למראה החיצוני שלה. כשהנודר אמר "לעולם לא אתחתן עם פלונית אלמונית", ו תלמידיו: דבי! אילו אמרת לנו, היינו שולחים ומביאים אותו ומלקים אותו על הספסל עד שיחזיר את אשתו! אמר להם: לא יהא כבוד מאיר ג קונו, ומה אם שם הקודש, שנכתב בקדושה, אמר הכתוב שימחה על המים, בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו, וכבוד מאיר לא כל שכן?" (תרגום במדבר רבה ט, כ, ודומה לזה בתלמוד ירושלמי סוטה א ד). ההתחייבות של הבעל, שאשתו לא תיכנס הביתה עד שתירק בפניו של הדרשן, היתה אולי **כמדקרות חרב**. הוא רצה להכריח את אשתו לפעול בניגוד מוחלט להשקפת העולם שלה, ולפגוע בדרשן הנערץ עליה. תלמידיו של רבי מן לפתור את הבעיה באלימות נגדית - להרביץ לבעל עד שיתחרט. אבל רבי מאיר מצא פתרון יצירתי, שאיפשר לאישה לפעול בהתאם להשקפת עו עם זה להשלים עם בעלה. שני הצדדים יצאו מרוצים: האישה הרגישה שהיא עזרה לדרשן הנערץ עליה להתרפא מכאבי העיניים שלו, והב שאשתו מכבדת אותו וממלאת את בקשתו. כך החזיר רבי מאיר את השלום ביניהם - **ולשון חכמים מרפא**.

4. "רבי מאיר היה דורש בבית הכנסת בכל ליל שבת, והיתה שם אישה אחת שהיתה לומדת אצלו. יום אחד התארכה הדרשה, הלכה האישה וב גילתה שהנר כבר כבה. אמר לה בעלה: איפה היית? אמרה לו: שמעתי את הדרשה. אמר לה: אני נשבע שלא תיכנסי לכאן עד שתלכי ותירקי הדרשן. התגלה הדבר לרבי מאיר ברוח הקודש, ועשה את עצמו חולה בעיניו. אמר: כל אישה יהודעת ללחוץ לעין תבוא ותלחש על עיני!.. באה א לה: דוקי בתוך עיני שבע פעמים, וזה ייטיב עמך! אחרי שירקה, אמר לה: לכי אמרי לבעלך: אתה אמרת לי פעם אחת, ואני ירקתי שבע פעמים תלמידיו: דבי! אילו אמרת לנו, היינו שולחים ומביאים אותו ומלקים אותו על הספסל עד שיחזיר את אשתו! אמר להם: לא יהא כבוד מאיר ג קונו, ומה אם שם הקודש, שנכתב בקדושה, אמר הכתוב שימחה על המים, בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו, וכבוד מאיר לא כל שכן?" (תרגום במדבר רבה ט, כ, ודומה לזה בתלמוד ירושלמי סוטה א ד). ההתחייבות של הבעל, שאשתו לא תיכנס הביתה עד שתירק בפניו של הדרשן, היתה אולי **כמדקרות חרב**. הוא רצה להכריח את אשתו לפעול בניגוד מוחלט להשקפת העולם שלה, ולפגוע בדרשן הנערץ עליה. תלמידיו של רבי מן לפתור את הבעיה באלימות נגדית - להרביץ לבעל עד שיתחרט. אבל רבי מאיר מצא פתרון יצירתי, שאיפשר לאישה לפעול בהתאם להשקפת עו עם זה להשלים עם בעלה. שני הצדדים יצאו מרוצים: האישה הרגישה שהיא עזרה לדרשן הנערץ עליה להתרפא מכאבי העיניים שלו, והב שאשתו מכבדת אותו וממלאת את בקשתו. כך החזיר רבי מאיר את השלום ביניהם - **ולשון חכמים מרפא**.

דבריהם של החכמים יכולים לרפא את הדקירות - הם יכולים בתכמתם לברר את הכוונה הפנימית העומדת ביסודה של ההתחייבות, ומתוך נ מההתחייבות את ה"עוקץ" הפוגע בזולת.

5. רבן גמליאל ציטט את פסוקו בפירוש בהקשר דומה, כאשר התיר נדר לזקן שנדר שלא יאכל לחם: "כל הבוטה, ראוי לדקורו בחרב; אלא **לש מרפא**" (רבן גמליאל ע"פ ר' יוחנן ע"פ רבה בר בר חנה; בבלי ערובין סד, נדרים כב). "כך פתח לו: **יש בוטה כמדקרות חרב** וגו'. לאחר שנדר מן הכבר - אוי לו אם לו אם לא יאכל: אם יאכל - הוא עבר על נידו, ואם לא יאכל - הוא חטא על נפשו! כיצד יעשה? ילך אצל חכמים ויתירו לו את נדרו, שכתוב **לש מרפא**" (ירושלמי עבודה זרה ז, ב, תודה לשני הראש שהפנה אותי למקור זה).

על-פי רבן גמליאל, הצלע הראשונה של הפסוק מציינת את עונשו של הנודר, את הנזק שגורם הנודר לעצמו; הצלע השנייה של הפסוק מתייח לכישרונם של החכמים להתיר נדרים, כלומר, להוכיח שהנדר נעשה בטעות, ואילו הנודר היה יודע את העונש הצפוי לו, לא היה נודר, ולכן והנודר משוחרר מחובותיו המסוכנות (רש"י בתלמוד שם).

חכמים הם היודעים להקשיב ולדבר, ולכן דווקא **לשון חכמים** מרפא - הם מקשיבים לנודר, מבררים את הכוונה הפנימית העומדת ביסודו של מפרשים אותו מחדש באופן מרפא, ומסלקים ממנו את ה"עוקץ" הפוגע בזולת.

ב. בוטה = מדבר

בלשון ימינו, **בוטה** הוא אדם המתבטא ומדבר, ובפרט - המדבר דברים קשים ופוגעים.

6. הצלע הראשונה של הפסוק מזכירה פסוקים נוספים שבהם דיבור נמשל לנשק, כמו בירמיהו טז: "חץ שוחטן[שחוט] **לשונם**, מרמה דבר; פפיו ירעהו ידבר, ובקרבן ישים ארבו", משלי כח 18: "מפיץ וחרב וחרב וחרב **שנון**, איש ענה ברעהו עד שקר*", משלי כו 18-19: "כמתלהלה הירה זקים חצים ומנו רקח את ירעהו ואמר הלא משחק אני*". לפי זה, הפסוק עוסק בכל דיבור שגורם נזק, כגון דיבור "שמסכסך את הבריות וגורם להם להרוג" (רש"י), ומזיק... בדברי גאון וכו' נוגעים עד הנפש ומלבינים הפנים" (ר' יונה, רמ"ד ואלי), או "המדבר לשון הרע והמוציא שם רע" (מצודות); הצלע הראשונה מ הנזק שדיבור לא זהיר ("בוטה" בלשון ימינו) עלול לגרום לזולת - ממש כמו פציעה גופנית.

הצלע השנייה של הפסוק מזכירה פסוקים נוספים שבהם דיבור נמשל לתרופה, כמו משלי טו 4: "מרפא **לשון** עץ חיים, וסלף בה שבר ברוח*". הצ מדגישה את כשרונו החיוני של החכם לרפא את הפצעים - אם בכך שהוא "מביא שלום בין אדם לחברו" (רש"י), או מבטל וסותר את דברי הגנאי הכולת (ר' יונה), או משכנע את הרכלנים לעשות תשובה ולחדול מדיבוריהם הרעים (מצודות).

7. בספרות האחרונים הסיקו מכאן מסקנות מעשיות - "אם אחד חירף את חברו בשם רע, ו[חבירו] הכהו, אף שעבר [המכה] בלאו ד" לא יוסיף", ו

- מכל מקום, אין עליו דין רשע כלל, אלא אמרינן: לכו רתחו, אין אדם עומד על צערו, שהרי יש בוטה כמדקרות חרב, דאין בושה גדולה מהוצא ו[המכה] אינו משלם אלא נוק וצער וריפוי ושבתי" (ים של שלמה, בבא קמא ח' מב; ראו גם על איסור ההכאה ותוצאותיו המשפטיות). כיוון שהוצאת שם רע כ מדקרות חרב, הרי שאם הנפגע החזיר מכות, למרות שאסור לו לעשות כך והוא חייב לפצות את המוכה, הפיצויים נמוכים יותר מאשר במקרה ז תקיפה מילולית.

19 שפת אמת תכונן לעד, ועד ארגיעה לשון שקר.

הדובר אמת מצליח להיות נכון, יציב ועקבי בדבריו (לתמיד); אולם הדובר שקר מצליח לשמור על עקב כאשר הוא רגוע, ולכן אפשר לחשוף את שקריו על-ידי לוחצת.

שפת אמת מתקיימת **עד** עולם, אבל **לשון שקר** לא תתקיים כ-אם **עד רגע**, הוא עת האמירה, כי לאחר-זה יתברר השקר.

על-פי הפשט, **שפת אמת** היא אדם פרטי המדבר אמת;

אולם יש שדרשו את הפסוק הקודש, השפה שנאמר עליה בצ אַז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שִׁפְהָ בְּרוֹן כָּלֶם בָּשֶׁם ה', לַעֲבֹדוֹ שָׁכֶם אֶחָד שפה זו, **שפת** הקריאה בשם אמת, תחזור להיות השפה בעולם כולו, כמו שהיה לפני בראשית יא': "וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׁ וּדְבָרִים אֶחָדִים".

ואז כל שאר הלשונות, שהן לי **שקר** ואשליה, יאבדו ברגע אחד ואלו).

הצלע הראשונה של הפסוק ברורה: **תכונן** = תהיה יציבה ומבוססת, מלשון כן ובסיס; **שפת אמת תכונן לעד** = אדם האומר **אמת** יצליח לשמור על גרסה עקבית ויציבה לאורך זמן. אולם מה פירוש הצלע השניה? מה זה **ארגיעה** ואיך היא מנוגדת ל**תיכונן לעד**?

1. **ארגיעה** מלשון **רגע**: **עד ארגיעה** = תוך רגע אחד. טענה **אמיתית** תתבסס ותתקיים **לעד**, ודבר **שקר** "כמעט **רגע** הוא כלה והולך, שהשקר אין לו רגלים" (רש"י, וכן מצודות).

- אולם, החכמה העממית אומרת להיפך, "אם תחזור על שקר מספיק פעמים, אנשים יתחילו לחשוב שהוא אמת"; משפט שמשמשים בו הלכה למעשה בתעשיית השיווק, הפירסום והתעמולה.

אולי **שפת אמת** והיפוכה **לשון שקר** אינן טענות בודדות אלא תכונות אופי: "זהיר בזה על הדיבור, שישתמש בו בכל ענין באמת, ושיזהר מן השקר. כי מי שיש לו **שפת אמת**, והוא נזהר בדיבוריו שיוציאם על קו אמת, הדיבור ההוא יצליח ויכונן **לעד**, ויאמינוהו בכל דבריו, כי הבריות יחזיקוהו לאיש אמת, כיוון שהורגל כל ימיו לדבר אמת. אבל מי שיש לו **לשון שקר**, לא יאמינו לדבריו אלא **עד רגע**, כי השומעים דבריו יאמינו בהם לשעה, ואחרי כן, כאשר יבקרו דבריו ויחקרו אותם, יכירו כי שקר המה. ובא הכתוב הזה להזהיר את הבריות שיהיו טהורים בדיבורם, שלא ידברו רק אמת" (החפץ חיים, שפת תמים פרק א).

דיבור אמת הוא השקעה לטווח ארוך: מי שמקפיד לדבר רק אמת, עלול מדי-פעם להפסיד או להתבייש, אבל אם יתמיד בכך, יזכה שתהיה לו **שפת אמת**, כל מה שיגיד יתקבל כאמת על-ידי כל סובביו, וגם ה' יעזור לו לקיים את דבריו - שפת אמת **תיכונן לעד**.

2. **ארגיעה** מלשון **רגע** ושלווה, או מלשון **רגש** וסערה, כמו בישעיהו נא15: "... רַגֵּעַ הָיָם וַיִּהְיוּ גָלוּיִם...": "הצלחתו של המשקר מותנית ב**רוגע** חיצוני **רוגע** וסוער. קיומו של השקר זמני כ"**רגע**". למילה **רגע** הוספו כאן שלוש אותיות רוחניות חלשות א,י,ה, לרמז על רפיסותו של השקר אפילו בעולם ו על נטייתו לעטות על עצמו מסכה רוחנית" (מטמונית למשפחות סופרים, אתר הניווט בתנ"ך).

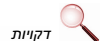
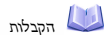
3. **ארגיעה** = מוות, שהרי בעולם המתים הכל רגוע, איוב ג13: "כִּי עֲתָה שִׁכַּבְתִּי וְאֶשְׁקֹט, יִשְׁנָתִי אַז יָנוּחַ לִי". **ועד ארגיעה לשון שקר** - תוצאות **לשון** מוות; לא תהיה הצלחה לבעלי **לשון שקר**, גם לא הצלחה רגעית" (רמי ניר).

מִרְמָה בְּלֵב חֹרֵשִׁי רַע, וְלִיעָצִי שְׁלֹם שְׁמָחָה. יב20

בלב החורש (חושב) רע תמצא מרמה, והוא מיצר ודואג שלא יתגלה; אבל **היועצים** על השלום עוד ישמחו אם יתגלה.

/ אנשים החורשים (יועצים) לחבריהם לעשות רע לזולת, יאלצו כל להשתמש בתחבולות של מרמה כדי להסתיר את מעורבותם; אולם אנשים היועצים לרעהיהם להשק הזולת, יצטרכו להסתיר את מעורבותם רק לזמן קצר, שהרי, אחרי שהצדדים ישלימו הם יודו ליועצים בשמחו

אהרן הכהן השתמש לפעמים של מרמה, אבל המרמה לא הי - הוא לא רימה כדי לחרוש להפך, כדי ליעץ ולעשות ז אדם לחברו:

"כיצד היה אהרן אוהב שלוג רואה שני בני אדם מתקוטטים, לכל אחד מהם שלא מרעת חו לו, דאה חברך איך הוא מתחרט עצמו על שחטא לך, והוא שאבוא אליך שתמחול לו", ו כשהיו פוגעים זה בזה היו מנשני זזה" (אבות דרבי נתן א יב)

שני חצאי הפסוק מנוגדים, אבל בקריאה ראשונה הניגוד לא נראה מדוייק:

1. רע לא בדיוק מנוגד לשלום;
  2. חורשים הם לא בדיוק יועצים;
  3. מרמה לא בדיוק מנוגדת לשמחה;
- לכאורה, הפסוק היה צריך לומר: "מרמה בלב חורשי רע, ולחורשי טוב - אמת!"

אולם דווקא שלושת השינויים הללו מאפשרים לפסוק להעביר שלושה מסרים נוספים על המסר הפשוט:

1. הרע מנוגד לשלום כי הוא מתייחס למצב של מריבה בין לבין הזולת - חורש רע הוא אדם המייעץ לך לנקום ולהרע לזולת ולא לעשות איתו שלום: "אם ייעצך להרע לחברך ולנקום נקמתך מאיתו, ויחזיק נפשו כמקנא לכבודך - אל תאמן בו, כי מרמה בלב יועצי רע. ודע, כי לא מאהבתך ייעצך, כי אם משנאתו את חברך. ולולי כי ישנאו, לא ייעצך לעשות עמו רעה. גם אם נאמנה איתך אהבתו, לא ייעצך להרע לאיש ולהוסיף לשנאת חברך, כי אם היום תגמול רעה, אין לך אדם שאין לו שעה. ואמרו במוסרים: "אל ימעט בעיניך שונא אחד, ואל ירבו בעיניך אלף אוהבים... ואם יועץ עצת שלום בין אדם לחברו, שניהם יאהבוהו, כי ידעו אשר אין זה כי אם אהבה נאמנה" (ר' יונה).

רע מנוגד לשלום גם בשיעורו מה: "עֲשֵׂה שְׁלֹם וּבֹרָא רַע", "שהשלום הוא קיום המציאות, והרע הוא חורבן המציאות" (מלב"ם על פסוקנו).

2. חורשים מנוגדים ליועצים - חורשי רע פועלים חָרָשׁ, בעמקי ליבם, כמו חרישה בעמקי באדמה, "בסתר בל יודע לאיש, ועל-כן לבם מלא מרמו ויועצי שלום פועלים בגלוי ואין להם מה להסתיר.

3. מרמה מנוגדת לשמחה, כי "מחמת שהם חפצים שלא ייוודע הרע שבליבם, הם תמיד בדאגה, ואותה המרמה תמיד בליבם - פן יתגלה הדבר ול עצתם... אבל אותם הנותנים עצות לשלום, בלי שום מרמה, הם תמיד בשמחה, כי ליבם נכון ובטוח, ואינם מתייראים מהיגלות ליבם" (הגאון מווילנא רש"י, מצודות ור' יונה).

דאגה מנוגדת לשמחה גם במשלי יב25: "דָּאָגָה בְּלֵב אִישׁ יִשְׁחָנָה, וְדָבָר טוֹב יִשְׁמָחָה".

כֹּל יִאָנֶה לְצַדִּיק כָּל אֶן, וְרָשָׁעִים מְלֹאוּ רָע. ^{21ב1}

לצדיק לא תקרה תאונה שבה הוא יעשה אוון (רע) בטעות;
אולם הרשעים יעשו מעשים רעים עד שיהיו מלאים עד גדותיהם בר
"גלוש" מהם ויתגלה ברבים והם יתפסו ויענשו.

דוד - שלמה - בן-עזאי

1. זמן רב ניסה שאול המלך להרוג את דוד, ודוד נאלץ לברוח ממנו ולהתחבא. יום אחד נק הזדמנות להרוג את שאול. אולם הוא לא הרג אותו, ונימק את דבריו במשל, שמואל א כד13: "כֹּאֲשֶׁר י הַקֶּדְמוֹנִי: מְרָשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע, וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בָּךְ". כלומר "אתה חייב מיתה על כך שאתה רודף או אבל אני לא אלכלך את ידיי בהריגתך; ה' יגלגל את העניינים כך שמישהו רשע יהרוג אותך" (ואנ לבסוף - פלשתי פגע בשאול ועמלקי מותת אותו).

2. שלמה למד את העקרון הזה מדוד אביו, וניסח אותו במילים: "לֹא יִאָנֶה לְצַדִּיק כָּל אֶן, וְרָשָׁעִים מְלֹאוּ רָע" (שמואל ב כד13: "וְאֲשֶׁר לֹא צָדִק, וְהָאֱלֹהִים אֵינָה לִידּוֹ - וְשִׁמְתִי לָךְ מְקוֹם אֲשֶׁר יִנוֹס שָׁמַיְךָ" על אדם שקרתה לו תאונה - ה' אינה לידו מצב שבו הוא הרג אדם אחר בטעות).

בפסוק שלנו נאמר שלצדיק לא יאונה כל אוון, כלומר, לא תקרה לו כל תאונה שבה הוא יצטרך ל (= מעשה רע). "לא תזדמן לו עבירה בלי דעת" (רש"י). ה' ישמור עליו נקי וטהור ממעשים רעים. "אדם עצמו מן העברה פעם ראשונה ושניה - מכאן ואילך הקב"ה שומר" (תלמוד בבלי יומא לח:), "השם יתברך הצדיק מן השגיאות, גם יעזרהו להתגבר על יצר" (ר' יונה).

מצד שני, הרשעים מלאו רע: בנוסף למעשים הרעים שהם עושים מיוזמתם, ה' ממלא את הרש מעשים רעים; ה' משתמש ברשעים כדי להעניש את הראויים לכך, כדברי חז"ל "מגלגלים חובה על (שמחות פרק ח).

3. הצדיק ניצל מעבירה והרשע נכשל בעבירה, ולכן: "הוי רץ למצוה קלה כלחמורה ובורח מן העבירה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה" (שמעון בן עזאי, משנה אבות ז

ורשעים מלאו רע

1. השורש מלא מזכיר את הביטוי המקובל בלשון חז"ל "מלאה סאתו":

המשל הוא אדם הנכנס לחנות של תבואה וביו סָאָה - כלי מדידה. הוא שם בכלי עוד ועוד חיטה עד שהכלי מתמלא - ואז הוא צריך לשלם על הכל.

כך גם הרשעים: ה' הוא ארך אפיים, ואינו מעניש אותם מייד על כל חטא קטן, אבל כשהם ממשיכים לחטוא עד שהם עוברים את הגבול, הוא מעניש אותם על הכל: "הרשעים דבוקים אל הרע, לפיכך יזדמן להם כל דבר רע וכל מעשה רע, עד שתתמלא סאתם, ויגיע הזמן לקבל את עונשם" (רמ"ד וואלי).

2. המשל הוא ספל שמוזגים לתוכו נזל. כל עוד הספל אינו מלא, הרואים אינו יודעים מה הנוזל שבתוכו (בזמנם הספלים היו עשויים חרס אטום, ולא זכוכית שקופה שהיתה יקרה מאד). אולם כשמוזגים עוד ועוד נזל, בסופו של דבר הספל מלא והנוזל גולש ממנו וכולם מבינים מה יש בתוכו.

כך גם הרשעים: כל עוד הם עושים מעט רע, הם יכולים להסתיר את הרע שבקרבם. אולם הרשעה שלהם גורמת להם לעשות עוד ועוד רע עד שהרע "גולש" מתוכם - הם עושים מעשה רע אחד לא זחיר שגורם לחשיפתם והעמדתם לדין.

יב22 תועבת ה' שפתי שקר, ועשי אמונה רצון.

תועבת ה' שפתים המדברים שקר; ועושי אמונה הם לרצון לו.
ה' מתעב ושונא שפתיים האומרות דברי שקר; ה' רוצה ואוהב אנשים ופועלים באמינות - אומרים אמת ומקיימים הבטחות.

פסוקים המדברים על תועבת ה' ורצונו מציגים שני קצוות, ומכאן שיש גם מצב ביניים בין הקצוות - מצב שאינו מתועב אבל גם אינו רצוי*. מהו המצב בפסוק זה?

1. אדם שאינו **משקר** (אינו אומר דברים מתוך ידיעה ברורה שהם מנוגדים לאמת), אבל עלול לפעמים **לכזב** (= להבטיח דברים שהוא חושב שיקובסופו של דבר לאכזב ולא לקיים): אדם כזה אינו **תועבת ה'**, אך הוא גם לא **רצון**: רצון ה' הוא באנשי **אמונה** (= אנשים נאמנים שמז הבטחותיהם), ראו: עד שקרים - יפיח כזבים, איש חסד - איש אמונים.
2. אדם שאינו **משקר בשפתיו**, וכל דבריו אמת, אך גם אינו עושה שום דבר על-מנת להרבות את האמת והאמונה בעולם ולגרום לכך שאנשים נוס אמת; אדם כזה אינו תועבת ה', אך גם לא רצון, כי רצון ה' הוא **בעושי** אמונה, אנשים שגם עושים ופועלים, ולא רק מדברים; וכדברי חז"ל (אבור שחכמתו מרובה ממעשיו - אין חכמתו מתקיימת, וכל שמעשיו **מרובים מחכמתו** - חכמתו מתקיימת"); וכפי שכתב הרב יעבץ שם: "כי בדברו **שקר תועבת ה'**, אבל לא יתהפך זה, כי בדברי האמונה, לא יגיע אל הרצון האלוף עד שיעשה כפי אמונתו".

יב23 אדם ערום כוסה דעת, וכלב כסילים יקרא איוולת.

אדם ערום כוסה דעת - אף דברי חכמה לא יגלה כי אם להראוים לה; ומי שלבו לב כסילים - יקרא ויפרסם אף דברי איוולת.
אדם ערום (פיקח), היודע את מצב השוק, כוסה (מסתיר) את ידיעותיו כי יהיו לו מתחרים; אולם **ליבם של הכסילים**, שאינם יודעים כלום, דוחך לקרוא ולפרסם דברי איוולת שאין להם קשר למציאות. ולכן אין לסג שמועות.

/ מחנך **ערמומי** (פיקח) **מכסה** (מסתיר) **מידע**, וכך מעורר סקרנו השומעים, גם אם הם **כסילים** השונאים ללמוד, והלב שלהם מתעורר וקורא "איוולת! מה אתה מסתיר? גלה

הפסוק שלנו מדבר על כיסוי של ידיעות חיוביות; כיסוי של דברים שליליים נזכר במשלי יב23: "אָוִיל - בְּיוֹם יִנָּדַע כְּעֶסֶן, וְכִסָּה קֶלֶן - עָרוֹם". הפסוק שלנו מדבר על הסתרה לעומת גילוי; פסוק אחר מלמד, שהחכמים, גם כשהם מגלים את דברי חכמתם, עושים זאת בצורה נאה ותמצית לכסילים, משלי טו21: "לְשׁוֹן חֲכָמִים תִּיטִיב דָּעַת, וּפִי כְסִילִים יִבִּיעַ אִוֶּלֶת".

יב24 יד הרוצים תמשול, ורמיה תהיה למס.

מי שהוא **חרוץ** (זריז) במעשיו להרויח במעשה **ידיו**, סופו תרום קרנו ו**ימשול**, אם-כן ידו משלה לו; אבל יד המרויח **ברמיה, תהיה להמסה** וירד מטה מטה.

אנשים **חרוצים** ראויים להגיע לתפקידי וניהול; אולם אנשים **רמאים** ראויים להיות (עבודות כפיה).

הפסוק ממליץ להעניש רמאים בעבודות שירות:

חרוץ = זריז וחד בתנועותיו ובמעשיו; **החרוצים** - הזריזים במלאכתם - הם שצריכים **למשול** ולנהל; מכיוון שהם מכירים היטב את עולם העבודה ו בוודאי לא ינצלו לרעה את תפקידם, ולא יפגעו בעובדים.

מס = עבודות שירות ("מס עובד"); **הרמאים** - הנוכלים, המנסים להשיג כסף קל בלי להתאמץ - צריכים להיות למס, כלומר להישלח לעבודות שיר קשה על-פי הוראותיהם של אחרים; לא צריך לתת להם חופש לחשוב וליצור באופן עצמאי, כי הם מנצלים את החופש שלהם לרעה במעשי נוכלות.

יב25 דאָגה בלֶב אַיש - יִשְׁחָצֶה, וְדָבָר טוֹב יִשְׁמָחָה.

כאשר דאגה מופיעה בליבו (רגשותיו ומחשבותיו) של איש - עליו לו עליה ולגרום לה להשתחוות לו - להפוך את הדאגה למשרתת העו להתכונן לסכנות; ולאחר שהתכונן כראוי, יאמר לעצמו **דבר טוב** ומרגיע, שיהפוך את הדאגה לשמחה.

כשבא דאגה בלב איש - **ישחנה**, ימעט וישפיל אותה מכמות שהיא; **ודבר טוב** הוא אם יוכל לעצור כח לשמח עוד את הדאגה ולחשוב, כי לטובה בא מה שבא.

דאגה היא רגש של פחד וח אבדן של דברים חשובים הקשורים אל עצם החיים ונ למשל:

- חשש התנתקות, יהושע 24:24: מדבר... מחר יאמרו בנינו 'מה לכם ולה' אלהי ישראל' שלום המשפחה, שמואל א י נטש אביך את דברי האת לכם לאמר 'מה אעשה לבני' בצורת, ירמיהו 81: "היה ע ובשנת בצרת לא ידאג ו מעשות פרי".
- אויבים, ירמיהו 19: "אני היהודים אשר נפלו אל ה ותנו אתי בידם והתעללו בי" רעב, ירמיהו 16: "והרעב דאגים מקונו שם ידבק מקרים וְשֵׁם תִּמְתּוּ".
- שמועות רעות, ירמיהו 38: חמת וארפך כי שמעך רי נמגו בים דאגה השקט לא י שוממה, יחזקאל 18-19: "לחמ יאכלו ומימיהם בשממון יל תשם ארצה".
- חטאים, תהלים 19: "כי ג אדאג מחטאתי".

הדאגה היא תכונה טבעית של ורצון התגוננות, השוכנת בלי אדם שפוי הנוטל על עצמו אולם אם אותו כוח דאגה לרמה כזו, שהוא מטריד ללא בתוככי הלב ומול העיניים, ושו המחשבות - זה מצב לא בריא, האדם את תפקידה של הדא אותה מכוח נשלט, המיועד במד עליו, לכוח שולט, התוקף ומשב כוחותיו. לדאגה מסוג זה, דא מתייחס הפסוק שלנו (ע"פ הרב והרב אברהם יונברג, שיעורים באגדות : 37).

כשיש דאגה בלב, צריך לעשות שני דברים: א. ישחנה, ב. ודבר טוב ישמחנה. המפרשים פירשו כל אחד מהם בכמה דרכים ותוך כדי כך גם נתנו כמה עצות להתמודדות עם דאגה:

ישחנה

א. הניקוד בספרים שלנו הוא ישחנה = בניין הפעיל מהשורש שחה, שממנו גם הפועל "השתחוה" = התכופך בפני הזולת כאות לכניעה וקבלת מרות. ומכאן:

1. ישחנה = ישפיל אותה אל תת-ההכרה: "עת יעלה ציור הדאגה בלב... להשפיל הציור הלז ולהורידו אל עומק הנפש, ושם, בחושך שמו יכוסה, על-ידי שייח דעתו מרעיונות כאלה" (מלב"ם). דאגות שנמצאות בתת-ההכרה מעוררות את האדם לאחריות, מבלי לעוות את שיקול הדעת שלו.

2. ישחנה = יגרום לתחושת הדאגה להשתחוות לו ולהיות כפופה לו. מטרתה של הדאגה - לשרת את האדם, בכך שהיא מכוונת אותו להיזהר מפני סכנות. כך צריך האדם להתייחס לדאגה כשהיא מופיעה בליבו - כאל משרתת בלבד. אחרי שהאדם השתמש בדאגה, חשב על כל הסכנות המדאיות והתכונן לקראתן במידת האפשר, הדאגה סיימה את תפקידה כמשרתת והאדם יכול "לפטור" אותה ולחזור להיות בשמחה, כמו שמוסבר בהמשך הפסוק.

ב. וחכמי התלמוד קראו ישחנה בסי"ן: "רב אמי ורב אסי: חד אמר יסיחנה מדעתו, וחד אמר ישיחנה לאחרים" (תלמוד בבלי, סנהדרין ק). האדם יכול להתמודד עם הדאגה בעצמו או בעזרתם של אנשים אחרים:

3. יסיחנה מדעתו = יסיר את תחושת הדאגה מהמודעות, ידחיק אותה אל תת-ההכרה;

4. ישיחנה לאחרים = ישוחח עם אנשים אחרים, שיעזרו לו להכניס את הדאגה למידה המתאימה. כל אדם רואה את המציאות מכיוון אחר; בתפיסה של כל אדם יש עובדות מציאותיות ויש דמיון; המציאות משותפת לכולם, אבל הדמיון הוא אישי לכל אחד ואחד. ולכן, כשכמה אנשים משוחחים ו"מצליבים" את התפיסות שלהם, הם מבררים מהו החלק המשותף (שהוא המציאות), ומהו החלק הדמיוני. כשהדאגה משתלטת על האדם, והוא משוחח על כך עם אחרים, הם עוזרים לו לראות, מהן העובדות המציאותיות שבאמת צריכות להדאיג אותו, ולגביהן הוא צריך לפעול; ומהן העובדות הדמיוניות, שאותן הוא צריך לשכוח ולהוציא מדעתו. וייתכן שהכוונה שהאדם צריך להשיח את דאגותיו לה' - לספר לו על הדברים שמדאיגים אותו; כמו במשלי 37: "גל אל ה' מעשך, וילנו מחשבתיך". שיחה היא מכונייה של התפילה.

פסיכולוגים בימינו נחלקים בשאלה דומה, לגבי הטיפול הרצוי לנפגעי פוסט-טראומה. יש אומרים שעדיף לשוחח על הטראומה, יש אומרים שעדיף להדחיק אותה, ויש אומרים שהדבר תלוי באדם. בדרך-כלל עדיף לתת לאדם להתמודד עם הפוסט-טראומה לבד ("סיחנה מדעתו"), ורק אם המנגנון הטבעי לא עובד יש לסייע לו על-ידי שיחות ("ישיחנה לאחרים"). (ראו ד"ר איתי גל, "פריד מתהפך", ynet 24.8.08).

ודבר טוב ישמחנה

דבר הוא דיבור; דבר טוב הוא דיבור שיש בו נחמה והבטחה לעתיד טוב יותר, כמו בזכריה 13: "ויען ה' את המלאך הדבר בי דברים טובים, דברים נחמים".

ישמחנה = הפוך את הדאגה לשמחה; ודבר טוב ישמחנה = השלב השני בהתמודדות עם דאגה הוא לשמוע דיבורים המביעים עמדה הפוכה מזו שמביעה הדאגה - דיבורים המסבירים, שאם האדם אכן יממש את המסקנות שהגיע אליהן בעקבות הדאגה, יתנהג בזהירות ויתכונן לסכנות האפשריות, המצב יהיה טוב. אפשר לשמוע דיבורים כאלו מידידים שמשוחחים עמם על הדאגות, ואפשר גם שהאדם עצמו ידבר עם עצמו ויגיד לעצמו דברים טובים.

דיבורים טובים יהפכו את הדאגה לשמחה, והשמחה תתן לאדם כוח ליישם את המסקנות שהגיע אליהם לפני כן, בזכות הדאגה.

על-פי העצה יסיחנה מדעתו, יש לפרש שגם ודבר טוב ישמחנה היא עצה להתמודדות עצמאית של האדם עם דאגותיו, בכך שידבר עם עצמו שמחים: "שיעלה על ליבו ציורים טובים, מתנגדים לציורי הדאגה, למשל יצייר שאחריתו טוב, שביתו יעמוד נכון, שהוא מלא ברכת ה', ושיש תקוה ל ישמחנה בדבר טוב, ועל-ידי ציור טוב לעומת ציור הרע והמעציב ישמח אותה... שייח אותה לאחרים, רוצה לומר, לרעיונות אחרות טובות ו (מלב"ם); "דבר טוב הוא אם יכול לעצור כוח לשמח את הדאגה ולחשוב כי לטובה בא מה שבא" (מצודת דוד);

בפרט, לימוד דברי תורה וחכמה יכול לשמח את האדם ולהשכיח ממנו את הדאגות: "עסוק בתורה, והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותצילנו ממ כאשר ישכיל אדם בדבר חכמה או במועצות ודעת, ויגלה אליו מחשף האמת וסוד הנכונה, ישמח לבו" (רבי יונה גירונדי), "כי כל הנותן עליו עול תור ממנו הדאגות" (הגאון מוילנה ע"פ אבות דרבי נתן).

ועל-פי העצה ישחנה לאחרים, יש לפרש שגם ודבר טוב ישמחנה היא עצה לפנות לעזרת הזולת - לדבר עם אנשים אחרים על דברים טובים "ודבר טוב שינחמו חברו ישמח את הדאגה" (רש"י).

ומדוע ישמחנה בלשון נקבה? שתי תשובות: 1. הכינוי מתייחס לדאגה - "הפוך את הדאגה לשמחה" (דעת מקרא, ודומה לזה מצודת דוד); 2. הכינוי לאיש או ללב (ר' יונה), והיה ראוי לכתוב "ישמחנו". אולי נכתב ישמחנה כדי שיהיה חרוז: ישחנה - ישמחנה. אמנם חרזים אינם נפוצים בתנ"ך, פסוקים שבהם רואים בבירור שהכתוב השתדל ליצור חרוז, למשל: שמות 35: "ועשית לאהרן ולבניו כנה, לכל אשר צוית אתה...".

יב26 יתר מרעהו צדיק, ודרך השעים תתעם.

הצדיק, כמו מדריך תיירים, מנחה את מרעהו (חברו) טובה וישרה, וכך שניהם מצליחים בדרכם; אולם הרש' חושבים איך לנצל ולתחמן זה את זה, ודרכם זו גורמו להתעות זה את זה ולהיכשל.

הצדיק, יש לו יתרון ומעלה מרעהו שאינו צדיק; אבל דרך רשעים המצלחת היא מתעה את הרשעים לאחוז בדרכם, ולא יפנו אל היתרון ההוא.

מה זה יתר מרעהו?

המפרשים פירשו את המילה יתר מהשורש יתר (מלשון יתרון ומעלה), או מהשורש תור (מלשון תיירות וחיפוש), או מהשורש ותר (מלשון ויתור ומו פירשו בדרכים שונות את האות מ, וכתוצאה מכך התקבלו פירושים רבים לפסוק:

1. הצדיק הוא יתר מרעהו, יש לו יתרון על רעהו (כאחת המשמעויות של מ - יתרון). אולם הרשעים אינם רואים יתרון זה, כי דרכם - המצליחה באופן זמני אותם וגורמת להם לחשוב שהיתרון הוא שלהם (מצודות).

2. הצדיק מוותר על זכויותיו למרעהו: "לעולם יהיה הצדיק יתר בסבלנות או בעניין ויתור ממון, וזה דרך כבודם ומעלתם ויתרונם" (ר' יונה). אולם אינם יכולים לוותר כי הם רגילים ללכת בדרך רעה של עקשנות ומריבה, והדרך הזו מתעה אותם (ע"פ רש"י).

- אולם, ויתור מתאים דווקא לתכונותיו של החסיד ולא של הצדיק = הנותן לכל אחד את המגיע לו.

3. הצדיק לוקח יתרון ומעלה מרעהו (כאחת המשמעויות של מ - מקור), כלומר - לומד מכל אדם את היתרונות שלו (רלב"ג), "כי אין אדם בעולם שלא יהיה בו וחלק רע, והצדיק יודע לברר... ונמצא שהיה לו יתרון והרויח אפילו מן הרשע" (רמ"ד וואלי).

אז: הצדיק תר ומרגל אחרי מרעהו כדי ללמוד ממנו דברים טובים (הגאון מווילנה, מלבי"ם). והרשעים לומדים זה מזה דווקא את החסרונות, ודרכם הר אותם (למשל, אם אדם רשע שומע שחברו הרשע עשה משהו והצליח, הוא ילמד ממנו, יעשה כמוהו וייכשל, וכך ה' יסכל את עצתו).

- אולם, פירושים אלה מתאימים יותר להבחנה שבין ערום או חכם לבין פתי או כסיל, ולא להבחנה שבין צדיק לרשע.

4. ולדעתי הכוונה: הצדיק תר ומחפש עבור מרעהו את הדרך, עוזר לו למצוא את הדרך הנכונה. אבל הרשעים תועים בדרכם, דרכם מתעה אותם שיראה להם את הדרך הנכונה, כל אחד מהם רק חושב איך להטעות ולהכשיל את חבריו (דעת מקרא, ע"פ רשב"ם על בראשית כו26).

27ב לא יחרוך רמיה צידו, והון אדם יקר חרוץ.

בעל-הון שהשיג את
במעשי רמיה וציד, לו
להציגו לראווה בו
(החלונות), כי הבריות
אותו על עושרו; או
שהשיג אדם חרוץ
כישורו ועבודתו, יביא לו
ויקר בעיני הבריות.

דרך הצייד לחרוך (לשרוף) ראשי כנפי העופות לבל יעופו ממנו; אבל הרמאי לא
יחרנס, על כי המה נראים יפים כאשר כנפיהם שלמים, ונוח לרמות את הלוקחים,
ובעבור זה יאבד הכל כי יעופו להם; והוא למשל על הקופץ יד מלתת מה מהונו
לצדקה, כי יפסיד את כל ההון.

אבל ההון של אדם יקר (חשוב ונכבד), המפריש מהונו לדל, ההון ההוא הוא
חרוץ, ר"ל מובחר שבזהבים, המתקיים לזמן מרובה, ולא יפסד כשאר מיני
מתכות; ר"ל: עושרו מתקיים.

מה זה חרוץ?

1. בלשון ימינו, חרוץ = צלה על האש, כמו בדניאל ג' 27: "וַיִּשְׁעַר רֶאשֵׁהוֹן לֹא הִתְחַרֵּךְ"
(מצודת ציון). לפי זה: לא יחרוך רמיה צידו = אדם רמאי לא יזכה לבשל את האוכל שצד
במרמה, לא יינה מרכושו (רש"י).

2. אך בלשון העברית במקרא, חרוץ = חלון, כמו בשיר השירים ב' 9: "מִצִּיץ מִן הַחֲרָכִים"
(מלבי"ם ביאור המילות); לפי זה: לא יחרוך רמיה צידו = אדם רמאי לא יזכה ויכל להציג את
רכושו לראווה מן החלון, לא יוכל להתפאר בו.

מי יקר?

1. לפי סדר המילים בפסוק, האדם הוא היקר, כלומר: רכושו של אדם יקר - נכבד
וחשוב בעיני הבריות - הוא בוודאי רכוש חרוץ, רכוש שהושג בחריצות, כי אחרת לא
היו מכבדים אותו (ר' יונה); או: רכושו של האדם היקר והנכבד יתקיים בידו כמו חרוץ,
זהב מסוג משובח (מצודת).

2. אולם הביטוי הון יקר מופיע עוד פעמיים בספר משלי (ראו יקר), ולכן נראה שההון
הוא היקר, ושיעור הכתוב הוא "והון אדם חרוץ = הון יקר", או "והון יקר לאדם חרוץ"
(רש"י, מלבי"ם ביאור המילות): רכושו של האדם החרוץ מביא לו כבוד ויקר, כי הוא יכול
להתפאר בו בלי חשש. וכן "רכושו מוערך ויקר בעיניו, כי הוא התאמץ כדי להשיגו"
(אברהם גוטליב).

ואכן גם בימינו, הציבור מבחין בין בעלי-הון שהשיגו את הונם בחריצות ביושר ובכישורן,
לבין אלה שהשיגו את הונם בשוחד בהונאה וברמיסת הזולת. הראשונים זוכים לכבוד
ויקר, והאחרונים זוכים לבוז בכל פעם שהם מציגים את רכושם לראווה.

ע"פ רמ"ד וואלי, החצי הראשון של הפסוק רומז לעי
כח' 27: "אִישׁ יִדְעַ צִיד" * "וכן אירע לעשו, שאמר לו אביו,
"וַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה וַיְצַד לִי צִידָה וַיָּצִיד", קסבור שיהיה צדיק ו
האורות הראויים אל הצדיק, אבל ה' יתברך העיר את
שתשלח את יעקב הצדיק ליטול את שלו, וישאר הר
ריקניות, כמו שאמר לו יצחק, בראשית כ"ג: "מִי אֶפְסָא הוּא
וַיָּבֵא לִי נֶאֱכַל מִכָּל בְּטָרָם תָּבוֹא וְנֶאֱכַרְכֶּהוּ גַם בְּרוּךְ יְהוָה
עֲבָשִׁיו בִּיעֲקֵב שֶׁהוּא הִיָּה הַצַּדִּיק, ולכן יתקיימו ביו
וההשפעות הראויים אל הצדיק, ויאבדו מידו של עשו הו
לא יחרוך רמיה צידו."

והחצי השני רומז ליעקב, "לרמוז איהו הון המתקיים
והוא העשוי בתמימות ובזריזות ולא בדרך רמאות, כי
נקרא יקר, וגם נקרא הון העשוי בדרך הזה הון יקר... שעש
זריזותו, בעניין שנאמר, בראשית לא' 40: "הִנֵּיתִי בְיָמִים אֶכְלָנִי
בְּלִילָה וַתֵּדַד שְׁנֵיתִי מַעֲיָנִי", ונתקיים בו מה שכתוב בכאן:
יקר חרוץ."

יב28 בְּאֵרֶחַ צְדָקָה חַיִּים, וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אֶל מָוֶת.

ההולך בדרך צדקה ימצא חיים, ובדרך נתיב הצדקה לא ימצא את המוות. (וכפל הדבר במלות שונות).

לך באורח (דרך) של צדקה, עשה פעולות של צדק ויושר, ותזכה בחייך רק דרך הנתיב של הצדקה, השג את כל מטרותיך רק בדרכים צודקות, ממוות.

/ הליכה באורח של צדקה מחייבת שמירה על החיים; והליכה דרך נתיבה של הצדקה מחייבת אל מוות!

בתורה נאמר, דברים 19: "הַעֲדֹתִי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְהַמָּוֶת נְתַתִּי לְפָנֶיךָ, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה; וּבַחֲרָתָּ בְּחַיִּים, לְמַעַן תֵּשֶׁב וְיָרַעַךְ". וגם שם אפשר לפרש בשתי דרכים:

1. דרך הפשט: משה ממליץ לעם ישראל לבחור באהבת ה' ושמיעה בחירה זו היא שתביא להם חיים, דברים 20: "לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וְלִדְבָקָהּ בּוֹ, כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאָרְךָ יָמֶיךָ לְשִׁבְתָּ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לְתֵת לָהֶם".

2. דרך הדרש: עצם הבחירה בחיים היא מצווה - לבחור לחיות ולרובנו זוהי בחירה טבעית ומיידית, אולם ישנם אנשים שצריכים על-מנת לבחור בחיים: אנשים החולים במחלה שקשה להם להתמא אנשים הנמצאים במצוקה נפשית גדולה; אנשים המכורים לסמים ועוד. בכל המקרים הללו, התורה מצווה אותנו לבחור בחיים וללמוות (שמעתי מדוד בן יוסף ב"שבעה" על אשתו חנה ז"ל).

ניתן לפרש את הפסוק בשתי דרכים:

1. לפי רוב המפרשים: **הצדקה** (התנהגות בצדק והגינות) מובילה לחיים ומצילה ממוות. חיים בעולם הזה (מצודות) או חיי-נצח בעולם הרוח (רלב"ג). וכך נאמר על הצדקה גם במשלי י2 ובמשלי יא4: "וְצִדְקָה תְּצִיל מִמָּוֶת".

2. אולם המילה **אל** מציינת, בדרך-כלל, איסור, כמו משלי יא8: "**וְאַל** תִּשָּׁשׁ תּוֹרַת אֱמֶךְ" (וראו אבן עזרא שם); אם כך, גם בפסוק שלנו אפשר לפרש: התנהגות בצדק היא שמירה על החיים והתרחקות ממוות. ישנם מקרים שבהם האדם יכול לבחור, האם לחיות או למוות; כך למשל, חולה במצב קשה יכול לבחור, האם להיאבק על חייו, או לוותר ולהיכנע למוות. הפסוק קובע, שדרכה של **הצדקה** היא להישאר בחיים; דרכה של הצדקה היא: **אל מוות!**, אל תמות, שמור על חייך!

הקשר בין שני חצאי הפסוק

הפסוק בנוי כתקבולת משלימה:

* הצלע הראשונה היא מצוות "עשה" - לך באורח צדקה ותמצא חיים.

* הצלע השנייה רומזת למצוות "לא תעשה" - לך רק דרך נתיבה של הצדקה, כל מטרה שאתה רוצה להשיג - עליך להשיג רק באמצעים של צדקה; ואז תינצל ממוות (לפירושים נוספים על הקשר בין חלקי הפסוק, ראו מלבי"ם על פסוקנו, וכן מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב התורה, הקדמה).